

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

**JĀŅA PORUKA STĀSTA „KAUJA PIE KNIPSKAS”
VĒRTĪBORIENTĒJOŠA APGUVĒ 5.KLASĒ**

DIPLOMDARBS

Autore: Maija Krevica

Stud. apl. Nr.: SkLa00010

Darba vadītāja: prof. Ilze Stikāne

RĪGA 2008

Anotācija

Diplomdarba temats ir „Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” vērtīborientējoša apguve 5.klasē”. Diplomdarba autores mērķis ir izstrādāt vienu no metodiskās sistēmas variantiem, kas veicinātu skolēnu ieinteresētību daiļliteratūras lasīšanā un pilnīgotu skolēnu vērtību izpratni.

Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras studiju un skolēnu izpētes rezultātā ir izstrādāta viena no iespējamajām metodiskām sistēmām Jāņa Poruka personībai un daiļradei veltītajām stundām pamatskolā 5.klasei. Diplomdarba pirmajā nodaļā ir aplūkots vērtīborientējošas sadarbības nozīmīgums literatūras mācību procesā. Ir aplūkotas cilvēcisko attiecību vērtības Jāņa Poruka darbos. Otrā nodaļa ietver skolotājas gatavošanos stundām, skolēnu vecumposma raksturojumu 5.klasē, kā arī tematisko plānojumu. Trešajā nodaļā ir parādīta skolotāja un skolēnu vērtīborientējoša sadarbības norise Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” veltītajās stundās. Ir apskatīts arī skolotājas un skolēnu sadarbības izvērtējums. 5.klasē.

Jāņa Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas” rosina uz vērtīborientējošu sadarbību, un daudzveidīgas mācību metodes, sadarbības veidi, vērtīborientējoši un radoši uzdevumi veicina vērtību izpratnes veidošanos.

Annotation

The theme of the bachelor paper is analyzing value-oriented aspects of Jānis Poruks' essay „Kauja pie Knipskas” in grade 5. The aim of the paper is to work out one of the methodology system variants that would facilitate students' interest in reading literature and improve their value understanding.

As the result of pedagogical and psychological literature's studies and pupils research the methodical system is elaborated for implementation in lessons devoted to Janis Poruks personality and works studies in grade 5.

In the first chapter the value-oriented cooperation between pupils and teachers is analysed, its significance in the process of literature acquisition. The values acknowledged in Janis Poruks' creative work are revealed in the context of literature. The second chapter comprises teacher's preparation for lessons, the characterization of pupil's age in grade 5, thematic plan, as well as the characterization of the choice of methods and work organization. In the third chapter the value-oriented cooperation process between teacher and pupils is revealed in lessons devoted to Janis Poruks' creative works. The analysis of cooperation between teacher and pupils, as well as its evaluation is reflected in grade 5.

Janis Poruks' essay „Kauja pie Knipskas” stimulate towards value-oriented cooperation, and varied teaching methods, modes of cooperation, value-oriented and creative tasks enable the development of values comprehension.

SATURS

Ievads	5
1. Jāņa Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas” pamatskolas literatūras mācību skatījumā.	11
1.1. Ētiski estētiskās vērtības Jāņa Poruka stāstā „Kauja pie Knipskas”	16
1.2. Stāsta „Kauja pie Knipskas” veltīto literatūras stundu organizācijas pedagoģiski psiholoģiskais pamatojums.	19
1.3. Vērtīborientējošas sadarbības nozīmīgums literatūras mācību procesā.....	24
2. Skolotāja gatavošanās darbam klasē.	28
2.1. 5.klases skolēnu vecumposma raksturojums.	33
2.2. 5.klases kolektīva iepazīšana.	38
3. Metodisko paņēmieni sistēmas izmantošana Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” iepazīšanas mācību stundās.	43
3.1. Skolotāja un skolēnu vērtīborientējošas sadarbības norise Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” veltītajās stundās	45
3.2. Skolotājas un skolēnu sadarbības rezultātu apkopojums un izvērtējums.	57
Tēzes	61
Izmantotās literatūras saraksts un avoti	63
Pielikumi.	
1. pielikums. Problēmuzdevumu sērija.....	65
2. pielikums. Mācību stundās izmantotie materiāli un skolēnu darbi.....	69

Ievads

Mūsdienās lielas pārmaiņas strauji notiek visās dzīves jomās. Tās skārušas arī izglītības sfēru. Būtiski mainījušies izglītības pamatprincipi, koncepcijas. Kā viena no pārmaiņām minama humānās pedagoģijas ideju iedzīvināšana ikvienam skolēnam. Ņemot vērā šo pedagoģisko nostādni, tiek uzverts, ka vērtība ir kā veselums. Uzsvars netiek likts uz zināšanu apjomu, bet gan uz spēju iegūt nepieciešamo informāciju, uz varēšanu orientēties plašajā informācijas klāstā, uz sadarbības, saskarsmes, komunikācijas prasmēm. Skolēnam jāiemāca dzīvesprasme ar visām tās vērtībām. Liels nopelns tajā ir arī literārajiem darbiem, īpaši mūsu klasiķu darbiem.

Izglītības uzdevumu izpildi vēlams organizēt saskaņā ar četriem mācīšanās pamatprincipiem:

1. mācīties, lai zinātu,
2. mācīties darīt, lai ar izdomu varētu darboties savā vidē,
3. mācīties dzīvot kopā, lai līdzdarbotos ar citiem cilvēkiem,
4. mācīties būt, lai, attīstot savu personību, darbotos spriežot, vērtējot un patstāvīgāk.

Lai varētu veiksmīgāk realizēt šos pamatprincipus, jāmeklē jaunas mācību procesa organizēšanas iespējas, metodes, darba formas.

Viena no iespējām ir vērtīborientētās mācību stundas veidošana. Vērtīborientētā pieeja balstās uz holistikas principu, kas nosaka, ka elementi jātver kopveselumā, ka liela vērtība jāvelta absolūto vērtību izzināšanai un pieņemšanai.

Ilze Stikāne, pētot, kādas vērtības atklājas bērnu literatūrā, savā darbā akcentē šādas ētiski estētiskās vērtības:

- ❖ cīņa pret ļaunumu ar atziņu, ka labais arvien tomēr uzvar;
- ❖ drosme, varonība, uzņēmība, spēja pārvarēt bailes;
- ❖ cilvēciskums, cilvēciskā būtība;
- ❖ ģimene, vecāku mīlestība, pašai dziedzība, uzpurēšanās bērna labā;
- ❖ draudzība, uzticība, pašai dziedzība;
- ❖ gudrība, prāta vērtība, atjautība, apķērība;
- ❖ stingra griba;
- ❖ patstāvība;
- ❖ veselība, fiziskais spēks, veiklība;
- ❖ patiesums,
- ❖ enerģiskums, zinātkāre, pētītprieks. [44: 184]

Profesore Dagmāra Ausekle raksta: „Valstī ar pozitīvi izprastu vērtību sistēmu izglītības virsuzdevums, visas sabiedrības mērķis ir veidot brīvu un inteligentu, daudzpusīgu, iespējami labi izglītotu cilvēku, kas spējīgs adaptēties jebkurā dzīves situācijā”. [2: 4]

Latvijā Izglītības pamatprincipi ir humanitātes, demokrātiskuma, individualizācijas, radošās darbības, tautiskuma, tikumiskuma, profesionalitātes, zinātniskuma, sistemātiskuma un mūsdienīguma principi. [28: 143]

Latvijā izglītības mērķis ir radīt ikvienam cilvēkam iespējas veidoties par garīgi un fiziski attīstītu, brīvu un atbildīgu radošu kultūras personību.

Savukārt, pētot literatūru, kas jāapgūst pamatskolā, varam saskatīt piemērus tam, kā cilvēkam būtu jāizturas gandrīz ikvienā dzīves situācijā, kā arī atrodam tikumiskās audzināšanas dominantes.

Latviešu literātu - klasiķu - darbi ir vieni no pateicīgākajiem, lai labāk izpētītu un apgūtu vērtības, kas nepieciešamas ikvienam.

Katram laikmetam ir savs audzināšanas ideāls. Ja tas tā ir, tad izvirzās jautājums, vai ir tādas vērtības, kas saglabājas, mainoties laikmetam? Visam mācību un audzināšanas procesam jāsekmē savas tautas dvēseles izjūta skolēnos. Skolēniem ir jāizjūt saikne ar vispārcilvēciskajiem ideāliem, ar vispārcilvēciskajām vērtībām, ar cieņas ieaudzināšanu vienam pret otru.

Filozofi M. Kūle un R. Kūlis vērtības skaidro kā sarežģītu fenomenu, kas caurauž un sakārto mūsu dzīvi, sākot ar bioloģisko un beidzot ar gara dzīves augstajiem līmeņiem. [16:18]

Pamatvērtību izpratne veidojusies visā cilvēces pastāvēšanas laikā. Vērtību definīcijas variējušas un mainījušās, katram laikmetam atspoguļojot sev būtisko tajā, kas pārņemts vai atmests no iepriekšējo paaudžu vērtību sistēmas.

Principā latviskās vērtības literatūrā un kultūrā ir apzinātas un jau iesaistītas izglītības darbā.

Kā atzīmē A. Špona, vērtība ir lietu parādību noderīgums, nozīmīgums cilvēka dzīves darbībā.

Vērtības jāapgūst to ideālajā nozīmē – labais vienmēr ir labs un uzvar, ļaunais vienmēr ir ļauns un tiek sodīts. D. Lieģiniece atzīmē, ka svārstīties pa vidu starp ļauno un labo, meklējot to, kas kuru reizi ir ērtāks un pieņemamāks, nedrīkst. Tā rīkojoties, bērns nolemts mūžīgai svārstībai, šaubām un neizlēmībai, tā tiek graužta ticība labā neuzvaramībai. [18:72-84]

Vērtību pasaule, vai I. Kanta vārdiem runājot, - mērķu valsts – ikvienu cilvēku mirklī vērš mūžīgu un nezūdošu. [12:124-139]

Vērtības ir ideālas pasaules simbols, un saskaņā ar šo simbolu dzīve jāveido, jāizvēlas audzināšanas un izglītības mērķi un saturs, mācību un audzināšanas metodes, jāiecer attīstības rezultāti.

Pieminēju augstākās garīgās vērtības, bet pēc A. Studenta, ir raksturīgas divas īpašības:

1. Vērtības ir absolūtas (mūžīgas, nepārejošas) visos laikos un visiem cilvēkiem vienādas.

2. Katra no tām prasa piepildījumu, lai gan kā ideāls tā nav aizsniedzama.

Pilnkanīga audzināšana nav iespējama bez vērtībām un to būtības izpratnes. Vērtību audzināšanas pastiprināšana ir viens no galvenajiem nākotnes izglītības uzdevumiem. Mērķis ir veidot personību, kura apgūvusi nemainīgās jeb mūžīgās vērtības, kura spēj sintezēt savas dzīves ētiskos, estētiskos un zinātniskos pīlārus kā brīva personība.[10:10]

Literatūra ir mūsu tautas bagātība – nacionālā vērtība. Apcerot literatūru kā vērtību, der atgādināt M. Zālītes teikto: „Literatūra ir cilvēkmācība, dzīves mācība, mīlestības mācība, patriotisma mācība, ētika un filozofija, psiholoģija un vēsture. Literatūra ir sirdsapziņas mācība, goda un pašcieņas mācība”.

Arī latviešu rakstniece Regīna Ezera domā līdzīgi: „Bet literatūra, pirmām kārtām, ir sirdsapziņa. Un, otrām kārtām, tā ir ideja. Un, trešām kārtām, - filozofija. Un, ceturtnām kārtām, - šķīstīšanās. Un, piektām kārtām, - bauda. Un, sestām kārtām- rotaļa. Un, septītām kārtām, - noslēpums. Tikai visu šo sastāvdaļu summa ir mākslas darbs, tāpat kā septiņas krāsas rada varavīksne.”[37 : 166.]

Vispārcilvēcīgais vieno cilvēkus un palīdz radīt un apgūt vispārcilvēciskās vērtības. Cildenums ir cilvēka augstākā vērtība. Cildenums izpaužas kā prāta īstenojums, cilvēks spēj kontrolēt savu motivāciju un novērtēt pasaules skaistumu. Cildenums izpaužas cilvēka intelektā (patiesība), morālē (labestība) un estētiskajos uzskatos (skaistums).

Vērtību kopšana nozīmē – vērtību radīšanu un īstenošanu sevī pašā, tā ir pašaudzināšana. Vērtību apzinīga īstenošana cilvēku mijiedarbības procesā ir līdzcilvēku audzināšana. Minētais atsedz vienu no stratēģiskajiem ceļiem – gan vērtību apguvi izglītības procesā, gan zināšanu, iemaņu un attieksmju veidošanu vērtību kontekstā.

Izglītība, veidojot cilvēka zināšanas, prasmes un attieksmes, palīdz saprast mūžīgās vērtības – patiesību, labestību un skaistumu. Izglītības procesā nesteidzoties ir harmoniski jāattīsta cilvēka trīs galvenie raksturotāji – prāts, tikums un darbs, vai Pestalocija terminoloģijā – galva, sirds un rokas. [10:9] Tādejādi izglītībai ir „jāmāca, kā augt un kādā virzienā, kas ir labi un kas ir slikti, kas vēlams un kas nevēlams, ko izvēlēties un ko neizvēlēties”. [10:55] Mums ir jāpalīdz literatūras mācībās bērniem kļūt tik labiem, cik labi vien var būt. Tas ir pats galvenais un to veiksmīgi spēj izdarīt ar vērtīborientācijas jautājumu iestrādi.

Amerikāņu mākslas psihologs Rūdolfs Arnheims nācis pie atzinuma, ka „Mākslas uzdevums, pirmkārt, ir atspoguļot cilvēka psihiskos pārdzīvojumus”, kā arī „Māksla atklāj cilvēka dvēseles stāvokli, un tāpēc bez humānisma īsta māksla nav domājama.” [37: 18]

Šodien skolēns pats veido savu zināšanu krājumu, meklē sev nepieciešamo atkarībā no sava dzīves mērķa un vajadzībām. Skolēns labāk uztver, izprot, iedziļinās, atceras to, ko izjūt kā savu, motivē kā sev nepieciešamu. Protams, dažos skolēnos vajadzība pēc grāmatas un iedziļināšanās tajā izveidojusies jau bērnībā, ja to stimulējusi ģimene, skola, draugi. Bet zināms arī tas, ka pusaudži pasauli atklāj nemitīgi no jauna. Nezin vai skolēnus var vienkārši pārliecināt ar argumentu, — "lai jau būtu arī diskli un visa modernā informācijas tehnika, bet nekas nevar aizstāt to īpašo auru, ko rada vienība: cilvēks ar grāmatu rokā un gaisma pār plecu".

Jau gadsimta sākumā pedagogs Aleksandrs Dauge atzinis, ka „visa pedagoģiskā procesa centrā ir bērna vajadzības, tāpēc skolas literatūras kursā jāorientējas nevis uz literatūras zinātnisku analīzi, bet uz skolēna pieredzes rosināšanu”. [14: 24] Līdzīgus uzskatus pauž norvēģu pedagogi Lāse Johanesens, Reiduna Ombo, zviedriete Helēna Frīsele.

IZM ISEC izdotajos metodiskajos dokumentos un ieteikumos, ka literatūras apguves mērķu un uzdevumu pamatā ir daiļliteratūras un folkloras izpratne un personības pilnveide vienlaikus, kā arī literatūras apguves novitāte — prasmju izvirzīšanas centrā un žanriskā pieeja mācību saturā.[24]

Nesenajā pagātnē literatūras saturā dominēja pieaugušo vērtību sistēma ar skolēnu kā objektu, kas neveidoja labvēlīgu, cieņas pilnu attieksmi pret literatūru, nemotivēja tajā atrodamās vērtības kā skolēnam nepieciešamas. Rakstot darbu, balstījos uz bērnu interesēm un psiholoģiskajām vecuma īpatnībām.

Mēs dzīvojam 21. gs., laikā, kad šķiet, ka nekam citam nav nozīmes, kā tikai naudai un varai. Laikā, kad cilvēkiem vairs nav laika, jo visu laiku kaut kur jāskrien, lai

neko nenokavētu. Vecāki atstāj savas atvases bez uzraudzības. Bet, vai tiešām bērni ir vieni? Kas tad viņiem māca vērtības, kurām būtu jāseko? Dr. Džeims Dobsons, viens no vadošajiem Amerikas ģimenes psihologiem, veicot pētījumu par tēvu lomu ģimenē, saka, ka vidējais laiks, kuru tēvs dienā pavada ar saviem bērniem ir 37 sekundes. [10:23]

Jauniešiem ideālisms gandrīz vairs nepiemīt, vairākums ir pragmatiski ievirzīti un diezgan egocentriski domā par savu mērķu sasniegšanu. Ja nodomi nepiepildās, cerētais neizdodas, tad jauniešiem veidojas neveiksmnieka sindroms. Šādai situācijai pārsvarā nav gatavi jaunie vīrieši, tāpēc viņi sliecas kļūt agresīvi, un tieši agresivitāte rada bažas, jo tajā sakņojas politiskā spriedze, kriminogēnais potenciāls, narkotiku un citu atkarību problēmas. Pētījumu kontekstā rodas pārdomas, jo bieži nākas secināt, ka jaunie ļaudis pilsoniskā brieduma ziņā atpaliiek salīdzinājumā ar fizisko attīstību.

Profesore Dagmāra Ausekle grāmatā „Daiļdarba interpretācija skolā” raksta: „Uz īpaši satraucošām tendencēm humanitārās izglītības jomā un izglītībā kopumā norāda jaunākie ārvalstu pētījumi: starptautiskās salīdzināmo izglītības pētījumu asociācijas IEA veiktais pētījums par skolēnu sasniegumiem civilizācijās un OECD valstu organizācijas Skolēnu starptautiskās novērošanas programma- SSNP. Šīs programmas mērķis ir, salīdzinot rezultātus, novērtēt dalībnieku pamatzglītības kvalitāti [..]. Šī OECD pētījuma oficiālā datu prezentācija notika 2001. gada 6.decembrī, tā sacēla vētru daudzās attīstītajās valstīs, parādot, ka par labu uzskatītā izglītības sistēma ir pilnīgi un galīgi satrupējusi un ka, piemēram, tādā lielvalstī kā Vācija 25% skolēnu nav spējīgi iekļauties sabiedrības dzīvē kā pilnvērtīgi tās locekļi. Ar dziļām bažām visaugstākā ranga izglītības pētnieki un izglītības politiķi Vācijā secināja, ka skolēni gandrīz vairs nelasa, ka viņiem grūti koncentrēties garāku tekstu uztverei un piemērotais teksta garums, ko mūsdienu vidusmēra skolēni var izlasīt un izprast, ir elektroniskā pasta ziņas un īsziņas, nosūtītas ar mobilā telefona palīdzību. Bet lasīšanas kompetence [..] ietver spēju strādāt gan ar daudzveidīgiem mācību materiāliem, gan ar brīvas izvēles avotiem (ārpus skolas) [..]”. [2: 15-16]

Ņemot vērā minēto problēmu, ka skolēni nelabprāt grib lasīt un nav ieinteresēti īsti attīstīt savu lasītprasmi, kā arī vispārīgu ētisko vērtību zudumu un, balstoties uz mūsdienu pedagoģisko nostādni Latvijā un pasaulē, uz pedagoģiskās, psiholoģiskās, filozofiskās, metodiskās literatūras studijām, izvirzu vienu no metodiskās sistēmas variantiem klasiķa Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” literatūras stundu apguvei 5.klasē. Iepazīstinu un arī izvērtēju konkrētā vecumposma attīstības īpatnības. Balstoties uz šiem pētījumiem, veidoju metodisko paņēmieni sistēmu mācību stundām,

izvēlos atbilstošus mācību līdzekļus, atlasu mācību materiālus un uzdevumu saturu un metodes, kas rosinātu skolēnus lasīt grāmatas un, galvenais, pārdomāt vērtību sistēmu savā dzīvē. Darbā apkopoti arī mācību stundu apraksti un rezultāti.

Pieejas izmantošanas rezultāti tiks pētīti un analizēti, balstoties uz 6. literatūras mācību stundām par Jāņa Poruka stāstu „Kauja pie Knipskas”. Izstrādājot darbu, uzmanību pievēršu tam, lai veidotos tādas mācību situācijas, kas skolēnus rosinātu ieskatīties sevī un grāmatā.

Pētīšanas problēma: kā sagatavot 5.klases skolēnus daiļdarba mākslinieciskai uztverei.

Pētīšanas mērķis: Teorētiski un praktiski izpētīt Jāņa Poruka literārā darba „Kauja pie Knipskas” izmantošanas iespējas 5. klases skolēnu vērtīborientācijas veidošanā.

Pētīšanas uzdevumi:

- 1) pētīt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par 5. klases skolēnu vecumposmu;
- 2) apzināt vērtīborientācijas iespējas mācību stundā;
- 3) izmantojot Jāņa Poruka literāro darbu „Kauja pie Knipskas”, izstrādāt metodisko sistēmu un veikt mācību izmēģinājumu;
- 4) apkopot un izvērtēt sadarbības rezultātu.

Pētnieciskās metodes:

- 1) Teorētiskās pētījuma metodes- pedagoģiskās, psiholoģiskās un filozofiskās literatūras izpēte;
- 2) Empīriskās metodes- skolēnu, skolotāju darbības vērojums, anketēšana, aptauja;
- 3) Datu apstrādes metodes;
- 4) Mācību izmēģinājums.

Hipotēze: 5.klases skolēnu vērtīborientācijas sistemātiska izveide tiek sekmēta, ja:

- 1) mācību procesā tiks iekļauts Jāņa Poruka darbs „Kauja pie Knipskas”;
- 2) skolotāja pārzina literatūras mācību priekšmeta saturu un mācīšanas metodiku un savā darbā to veiksmīgi pielieto.

Pētījuma bāze: Ozolkalna pamatskolas 5. klase. Klasē 9 skolēni.

1. Jāņa Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas” pamatskolas literatūras mācību skatījumā

Mācot literatūru pamatskolā, skolēni jā sagatavo dziļākai teksta analīzei. Svarīgi, lai skolēni mācītos lasīt ar izpratni, lai lasīšana un literārā darba analīze taptu par interesantu un aizraujošu nodarbi, kas raisa fantāziju, emocijas, palīdz vērtēt pasaules norises un cilvēku savstarpējās attiecības un veicina sevis izpratni.

Ir svarīgi, lai skolēni literārā darba atziņas saistītu ar personisko pieredzi, kā arī saistītu literatūru ar dažādiem mākslas veidiem. Lasīšana un teksta jēgas izpratne var kļūt par atraktīvu spēli, kurā lasītājs savu viedokli pauž ar vārdu, krāsu, zīmējumu un žestu palīdzību. Jo radošāka un neformālāka atmosfēra ir literatūras stundā, jo brīvāks, ieinteresētāks un patstāvīgāks lasītājs veidojas.

Ir dzirdēts, ka J.Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas” ir morāli novecojis, ka mūsdienu bērniem grūti uztvert notikumus, kas vecajā skolā risinājušies gandrīz vai pirms gadsimta. Pamatskolas jaunākajās klasēs vajag izvēlēties ar mūsdienām saistītus stāstus. Bet, pārskatot 5.klasē piedāvātos darbus, redzami arī jaunākos laikos tapuši daiļdarbi. Ir zināms, ka klasiskā literatūra un tajā ietvertās vērtības nevar novecot. Tās tikai iegūst jaunu skanējumu. Latviešu bērnu literatūrā nav daudz tik spilgtu stāstu kā „Kauja pie Knipskas”, kas var izpalīdzēt „iesēt labestības sēklu” arī mūsdienu bērnu dvēselēs.

Kāpēc J. Poruka stāsts atbilst jaunāko pusaudžu mākslinieciskās uztveres iespējām?

Valsts Pamatizglītības standartā nosauktas tās vērtības, kas kopumā veido skolēna vērtējošās darbības pieredzi arī literatūras mācībās.

Izcilais latviešu tautas rakstnieka, dzejnieka, dramaturga Jāņa Poruka stāsts dod zināšanas, emocijas, pieredzi, iespēju apjaust un iedziļināties vispārcilvēciskajās vērtībās. Jānis Poruks esot meklējis pērles: meklējis tās upēs, cilvēku dvēselēs. Upēs neatrada. Dvēselēs - pa retam. Bet tās īstākās un mirdzošākās pērles radīja viņš pats savos darbos.

Kas gan cits, ja ne atspīdums no pērlēm, atmirdz to cilvēku acīs, kuri klausās un izdzīvo līdzī Cibiņa, mazā, bālā zēna izjūtām, stāvot Druvienas Vecās skolas maizes lādīšu kambarī. Un kāda mirdzoša un svētīta pērle norit pār vaigu mazajam cilvēkbērnam, kurš, lasot stāstu par bagāto saimniekdēlu Buņģi un trūcīgo ļaužu Cibiņu, par viņu cīņu, par to, ka „Cibiņš vēl nekad nebija otram sitis” [20:32], pie sevis klusām nočukst: „Kāds laimīgs zēns, nevienam vēl nav sitis, nevienam...”.

„Kauja pie Knipskas” – šis Jāņa Poruka darbs ir kā atslēga uz cilvēku sirdi. Jau cilvēkam piedzimstot, Dievs katram iedod līdzī mīlestību, līdzcietību, žēlsirdību. Dažs tā arī nodzīvo visu dzīvi, savu sirdi šīm jūtām neatvēris, īsto atslēgu tā arī neatradis. Stāsta centrā viens no Poruka bālajiem zēniem- Cibiņš. Pats rakstnieks atzīst, ka „bālie, lēnie zēni ar sapņaini mirdzošām acīm arī ir varoņi” [17:9]. Kā tad izpaužas Cibiņa varonība? Kā atklājas viņa garīgais pārākums pār Buņģi?

Līdzcietība, jūtas, atbalsts otram, sapratne ir liels morāls spēks, kas cilvēku spēj padarīt labāku, kas neļauj iemiesoties viņa dvēselē ļaunuma saknei. Rakstnieks domā, ka ar ļaunumu nevar iznīcināt ļaunu. Cik stipri esam, kā protam cīnīties pret ļaunumu? Cibiņa godīgums, skaidrība, līdzcīvēcība ir tās vērtības, kas būs aktuālas mūžīgi. Tikai, cik lielā mērā tās rodas pašas no sevis, cik liela ir ārējā ietekme? Apkārtējo vienaldzība. Vai šodien nav aktuāla šī tēma?

Cibiņš bija audzināts kristīgā garā. Varbūt arī tas ir izskaidrojums viņa rīcībai, tam, kāpēc šis vienkāršo ļaužu zēns izturējās citādi nekā pārējie. Cibiņš gribēja būt godīgs, dzīvot saskaņā ar tām vērtībām, kuras viņš bija mācījies, mantojis mājās, bet nežēlīgā dzīves īstenība viņam to neatļāva.

Varbūt grūti mūsdienās uztvert stāsta notikumus, tā laika skolu, mācību procesu, taču klasiskā literatūra un tajā ietvertās vērtības nevar novecot. Tās tikai ar gadiem iegūst jaunu skanējumu.

„Kauja pie Knipskas” ir viens no latviešu bērnu literatūras darbiem, kas var palīdzēt „iesēt labestības sēklu” arī mūsdienu bērnu dvēselītēs. Godīgumam jāatklājas ne vien rīcībā, bet arī sirdsapziņas satvarā. Labestībai, žēlsirdībai, cīvēcībai jābūt ne tikai skaistos vārdos, bet ikdienas katrā, par vissīkākajā darbā. Ja tu esi pats viēnatnē ar sevi, nedomā, un nedari neko sliktu. Mācies daudz vairāk baidīties no sevis, nekā no citiem. Mācies dzīvot saskaņā ar savu sirdsbalsi, nedari to, ko nevēlies, lai darītu tev. Arī Poruku Jānis ar Cibiņa tēlu radījis dvēseles skaidrību, tīrību pretstatā cīētsirdībai, mantrausībai.

Cibiņam un Buņģim katram ir sava sirds, sava iekšējā pasaule. Bet tikai kāda? Katram citāda, katram cita mēraukla, ar ko mērīt cīvēcīskās vērtības. Vienam tas ir garīgums, otram...

Garīgi bagātais, fiziski trauslais un nabadzīgais Cibiņš ikviena lasītāja apziņā kļūst par varoni morālā plānā. Viņa traģiskā bojāēja bērnos rada līdzcīētību, tieksmi pēc tādām vispārcīvēcīskām vērtībām kā godīgums, cīvēcība, draudzība, patiesums.

Poruks ar savu darbu cenšas iesēt labestības sēklu lasītāja zemapziņā. Tas ir veiksmīgs dialogs par labā un ļaunā cīņu pašā, modinot viņa sirdsapziņu. Un, ja jūtam,

ka iepazīstoties ar šo darbu, esam aizskāruši dvēseles dziļākās stīgas, tad esam pamodinājuši savu sirdsbalsi, esam likuši sākt domāt, izvērtēt, kas ir kas, un kā vajadzētu darīt.

Jānis Poruks bija romantiķis, kurš sev apkārt spēja saskatīt skaisto pat visniecīgākajā sīkumā. Viņš nebija apmierināts ar apkārtējo rupjo dzīvi, kur valda praktiskas iekāres tieksmes. Ne jau manta, ko varam iegādāties veikalos, ko varam nopirkt par naudu, vairo cilvēku, bet gan gara manta, ko iegūstam uzkrājot dzīvē labo, mācoties labo, izvērojot visu, lai atšķirtu sēnālas no sēklām. Viņu neapmierināja, ka viss, kas labs un daiļš, tiek samīts un apsmiets. Poruks apzināti deformē īstenībā esošās kroplās dzīves parādības un cilvēku īpašības, dažas no tām paspīgtina Cibiņa pretstatī atveidotajā Buņģa tēlā.

„Šie bālie zēni ir apturējuši vairāk nežēlīgam sitienam paceltu roku nekā kaujinieciski noskaņotie, taču tikai ārēji efektīvu prettriecienu devēji, kuri demonstrē fizisko, nevis garīgo spēku. Panākt, lai pats cilvēks apturētu ļaundari sevī, lai galvenais labā un ļaunā cīņas lauks vispirms notiktu pašā cilvēkā,- tieši tur sākas tikumiska audzināšana, kas jēgu gūst, tai pārejot pašaudzināšanā, sirds un prāta apvienotā kultūrā,” raksta A.Milts savā grāmatā „Esejas par morāli”. [25:37]

Jāņa Poruka „bālie zēni”- tie ir sirdsskaidrie, krietnie un godīgie, kuri ciezdami trūkumu un pārtikušu sārtaidžu pārestības, nezaudē savu gaišo cilvēciskumu, mudina ikvienu pārdomāt savu rīcību, mudina izkopt sevī labo, skaidro, patieso.

Jāņa Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas” ir piemineklis, piemineklis tā laika skolai, piemineklis Druvienai. Tas ir mūžīgs un reizē ļoti dzīvs piemineklis, jo mūžīgi Druvienas- Pērles ceļa malā būs vecā skola, mūžīgi paaudze paaudzei nodos vārdus: Knipska, Šipka, Cibiņš, Buņģis, un mūžīgi kāds bērns atradīs labu vārdu, ko pateikt Cibiņam un stingru, ko pārnest Buņģim. Šis stāsts par Buņģa un Cibiņa cīņu, stāsts, kas atver sirdis mīlestībai, žēlsirdībai, līdzjūtībai. Buņģa un Cibiņa attiecību ētika būs mūžīga, kamēr vien mūsu vidū būs cibiņi un bunģi.

J.Poruks ar mākslinieciskiem līdzekļiem ir uzsācis dialogu ar lasītāju tieši par labā un ļaunā cīņu cilvēkā pašā, modinot viņa sirdsapziņu. Būdams romantiķis, rakstnieks nav apmierināts ar apkārtējo rupjo dzīvi, kur valda praktiskas iekāres tieksmes. Necilvēcīgo tagadni autors pretstata savos sapņos izlolotajam ideālam. Viņš apzināti deformē reālajā dzīvē vērotās kroplās sadzīves parādības un cilvēku īpašības, paspīgtina dažas no tām Cibiņa pretstatī atveidotajā Buņģa tēlā. Garīgi bagātais, fiziski trauslais un nabadzīgais Cibiņš lasītāja apziņā kļūst par varoni morālā plānā. Viņa

tragiskā bojāeja bērnos rada līdzcietību, tieksmi pret tādām vispārcilvēciskām vērtībām kā morālā skaidrība, godīgums, cilvēcība.

Jau izvirzot attiecīgajām stundām mērķus, rūpīgi pārdomāju un saprotu, kādas mākslinieciskās vērtības vajadzētu izcelt darbā, kā virzīt savu un skolēnu kopdarbību, lai tā saskanētu ar rakstnieka mākslinieciskajiem nolūkiem.

Kāpēc Cibiņš aizbēg no skolas? Vai rakstnieks nav bijis pārāk cietsirdīgs pret savu varoni, liekot viņam mežā nosalt?

Jau Dēmokrīts izcēlis to, ka godīgumam jāatklājas ne vien rīcībā, bet arī sirdsapziņas satvarā: „Ja tu esi pats vienatnē ar sevi, nedomā un nedari neko sliktu. Mācies daudz vairāk baidīties no sevis nekā no citiem.” Tādu uzdevumu var īstenot, nevis tikai stāsta personāžu rīcību jēdzieniski izskaidrojot, izprotot, tēlus raksturojot, bet rosinot skolēnus līdzpārdzīvojumam, lai viņi labestību uzņemtu sevī kā vērtību.

Māksla ir universāla valoda, kas saprotama visiem. Tā palīdz skolēnam attīstīt kopības sajūtu ar pārējiem cilvēkiem, pagātni un citām kultūrām. Vienlaicīgi iespēja klausīties, skatīties un spriest par dažādu tautu mūziku, literatūru un tēlotājmākslas darbiem palīdz viņam izprast kultūras atšķirības un māca novērtēt mākslas daudzveidību, vienlaicīgi veidojot savu kultūras identitāti.

Mākslas priekšmetu galvenie uzdevumi:

1) apgūt vairākas mākslinieciskās izteiksmes formas, prasmi paust savas domas un pārdzīvojumus paša mākslas aktivitātēs, kā arī gūt prieku no tām;

2) iegūt sākotnēju prasmi analizēt un vērtēt mākslas darbus, pamatot savu un mācīties cienīt citu estētisko gaumi;

3) iegūt priekšstatu par mākslas pasaules daudzveidību, veidot izpratni par citiem cilvēkiem, kultūru, laiku un mācīties cienīt savas tautas kultūras sasniegumus. [24]

Mācību programmas nolūks ir atbilstoši Pamatizglītības standartam literatūrā noteikt literatūras mācību priekšmeta uzdevumus 5.klasē, noteikt mācību saturu, lai literārā darba apgūvē tiktu veidota skolēna izpratne par literatūru kā vārda mākslu un mērķtiecīgi veicināta literārā darba uztvere, kā arī radošā darbība atbilstoši skolēna vecumposmam, lai tiktu veidota izpratne par literatūru kā kultūras daļu. Mācību programmā ietvertas skolēnam nozīmīgas mākslas un ētiskās vērtības, kas veido pamatu viņa pilnvērtīgai, motivētai attīstībai, centrā izvirzot prasmju un iemaņu attīstību vārda mākslas izpratnes procesā, tēlainās domāšanas attīstību.

Programmas filozofiski metodiskā pieeja pamatojas humānās pedagoģijas atziņās, uzsverot, ka pedagoģiskā procesa centrā ir bērna vajadzības, tāpēc skolas literatūras

kursā jāorientējas nevis uz literatūras zinātnisku analīzi, bet uz skolēna pieredzes rosināšanu.

Atbilstoši Valsts pamatizglītības standartam literatūras mācību priekšmetā īpaši akcentējams pašizpaušmes un radošais aspekts, vērtējošais (morālais un estētiskais) aspekts un sociālais (sadarbības) aspekts. Literatūras mācību priekšmeta mērķis ir sekmēt skolēna emocionālo un intelektuālo attīstību, spēju uztvert literatūru kā vārda mākslu, attīstot skolēna lasīšanas intereses, tēlaino domāšanu un radošo pašizpaušmi.

5.klasē ir paredzētas 70 literatūras stundas, no kurām 4 stundas paredzētas Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” apguvei. Tā kā Jānis Poruks ir novadnieks, es izmantošu vēl divas mācību stundas. Vēl skolēniem ieteikšu doties apskatīt muzeju, kas atrodas Druvienā.

Skolēniem jāzina, kas ir stāsts, kādas ir tā pazīmes; kādi ir literārā darba varoņi, kāda ir to nozīme sižeta risinājumā, kādas estētiskās vērtības ir sastopamas stāstā „Kauja pie Knipskas”. Sasniedzamais rezultāts, apgūstot Jāņa Poruka stāstu „Kauja pie Knipskas”, ir tāds, ka skolēni zina stāsta pazīmes, sižetu. Skolēni saprot stāsta atšķirības no citiem literatūras žanriem, ilustrāciju nozīmi. Skolēni apzinās, kādas estētiskās vērtības ir sastopamas stāstā „Kauja pie Knipskas”. Lasot Jāņa Poruka stāstu „Kauja pie Knipskas”, skolēni ir ieinteresēti radošā pašizpaušmē.

5.klasē skolēni saprot literatūras veidu- lirikas, epikas, drāmas- atšķirīgās pazīmes. Skolēni atklāj izjūtas, estētiskās vērtības un pārdomas, ko rada literārais darbs. Izkopj prasmi izteiksmīgi runāt tekstu, atklājot literārā darba saturu. Vērtē savu un citu viedokli par literāro darbu.

1.1. Ētiski estētiskās vērtības Jāņa Poruka stāstā „Kauja pie Knipskas”

Jānis Poruks savos prozas darbos vērīgi ielūkojas cilvēka jūtu un emociju pasaulē, meklējot to nemieru, bailes, izmisumu, prieku, harmoniju, kas liek tam rīkoties, kas vada cilvēku.

Ļoti liela nozīme Jāņa Poruka prozas darbu varoņu dzīvē ir sirdsapziņai. Cilvēka dzīvošana saskaņā ar savu sirdsbalsi ir liela laime un tikpat lieka nelaime ir nesaskaņa ar to.

Alkas pēc taisnības liedz Poruka darbu varoņiem mierīgu dzīvi, tātad arī alkas pēc taisnības ir alkas pēc harmonijas. Cilvēks Poruka prozā alkst pārvārēt netaisnīgumu, kas rodas mantas un sociālās stāvokļa dēļ. Poruks uzskata, ka cilvēks nevar būt laimīgs, dzīvodams bez taisnības, pakļaudamies kāda cita cilvēka iegribām.

Harmonija cilvēka dzīvē ir nozīmīga. Cilvēka laime vai nelaime lielā mērā ir atkarīga no cilvēka spējas saskanīgi sadzīvot ar savu sirdsbalsi, citiem cilvēkiem un apkārtējo dabu, tādējādi harmonijas meklējumi un to rezultāti var tikt uzskatīti par cilvēka laimes stūrakmeni.

Vispārcilvēcisko vērtību apguve ir saistīta ar katra cilvēka pozitīvo izaugsmi, kas ietekmē visas pasaules pozitīvo pārveidošanos. Pasaule kļūs labāka, ja katrs no mums kaut nedaudz kļūs labāks.

Audzināt var tieši iedarbojoties uz cilvēku, bet ne tikai. Audzināt var arī netieši, ar cilvēces radītajām garīgajām un materiālajām vērtībām – literatūru, mākslu utt. Gan māksla, gan literatūra cilvēka dvēseli padara jūtīgāku, garīgi bagātāku. Modināsim bērnos vispārcilvēciskās vērtības, neļausim tām aiziet nebūtībā!

Literatūra ir vienīgais mākslas veids, kura pamatā ir vārds, un vārdam ir liela ietekme un nozīme. Ir būtiski ikvienu ievirzīt vārdu un grāmatu pasaulē un, sistemātiski izglītojot, būs iespējams labāk izaudzināt jauno lasītāju. Tieši literatūrai piemīt spējas iekļūt cilvēka garīgajā pasaulē, viņa domu un jūtu pasaulē.

Literatūra ir neatņemama dzīves sastāvdaļa, kur svarīgs ir tieši izlasītais, uzzinātais, iegūtais, jo tieši tad, izaugot, bērns ar lielāku cieņu izturas pret zināšanām, pret garīgo darbu un pats pret sevi. Lasot grāmatas, bērns to dara aizrautīgi, aktīvi, pārdzīvo notikumus, izdzīvo tos. Grāmatu lasīšana ir bērna aktīvs un aizraujošs darbs, tā ir iztēlošanās un apjēgšana, atcerēšanās, norišu saistīšana un vispārināšana. Te slēpjas grāmatu priekšrocība un pārākums.

Vērtības? Kas ir vērtības? Cilvēcisko attiecību vērtības? Kādas katram no mums tās ir? Dievs mūs visus radījis tādus, kādi mēs esam – ar vēlamām un nevēlamām īpašībām, ar savu raksturu, domām, būtību. Ikviens cilvēks šajā pasaulē ir individualitāte, tāpēc arī katram ir savs dzīves, vietas, laika un laikmeta gājums. Katram individuāls, katram savs. Nestāstiet, ka kāds cits var vadīt cilvēku. Protams, mēs varam paļauties uz Dievu, mamma, draugu, skolotāju, vai vēl uz kādu, bet vai viņi izvadīs mūs cauri dzīvei tā, ka mēs to gribam? Vai viņi mūs nostādīs pie personības sliekšņa, noliekot priekšā gatavas cilvēcisko attiecību vērtības?

„Kauja pie Knipskas” – šis Jāņa Poruka darbs ir kā atslēga uz cilvēku sirdi. Jau cilvēkam piedzimstot, Dievs katram iedot līdzī mīlestību, līdzietību, žēlsirdību. Dažs tā arī nodzīvo visu dzīvi, savu sirdi šīm jūtām neatvēris, īsto atslēgu tā arī neatradis. Stāsta centrā viens no Poruka bāļajiem zēniem – Cibiņš. Pats rakstnieks atzīst, ka „bālie, lēnie zēni ar sapņaini mirdzošām acīm arī ir varoņi”. Kā tad izpaužas Cibiņa varonība? Kā atklājas viņa garīgais pārkums pār Buņģi?

Stāsts „Kauja pie Knipskas” reāli attēlo 19. gadsimta beigās, tas ir stāsts par zinātkāro bērnu alkām pēc izglītības un traģisko nespēju tās remdināt. Tas ir stāsts par nabaga ļaužu zēnu Cibiņu, kas sniega kaujā pirmo un vienīgo reizi mūžā aktīvi nostājas pret bagāto saimnieka dēlu Buņģi – savu un citu mazturīgo skolnieku pazemotāju. Cibiņš taisnīga naida uzplūdā pat nobiedē Buņģi un piespiež viņu bēgt. Bet uzvaras gājiens ir īss. Cietsirdīgais Buņģis pāriet pretuzbrukumā un nežēlīgi piekauj Cibiņu. Autors parāda apstākļus, skolas dzīvi, kurā valda naudas likumi, kas visā sabiedriskajā dzīvē. Buņģis Cibiņu necieš viņa lēnības, nabadzības un centības dēļ. Cibiņa protests ir izmisuma pilns. Sirdsskaidrais zēns, mazais Cibiņš, pazemots, apsmiets, apmelots un nicināts iet bojā. Viņa nāve būtībā ir pašnāvība, jo nabaga ļaudīm, lai cik tie būtu godīgi, vidē un laikā, kur valda mantas un naudas kults, dzīve ir bezcerīga. Ikviens pārdomājam sevī, kā es rīkotos, kādi ir mūsdienu vienaudžu uzskati par iejūtību, par līdzcilvēcību, cīņu pret ļaunumu. Kādam vajadzētu būt mūsdienu zēnam? Vai bālam, kā Poruka Cibiņš, vai bravurīgam, visu varošam, pat reizēm nežēlīgam, pastāvot pašam par sevi, izmantojot arī netaisnus ieročus, kā Buņģim. Vai mūsdienu jaunatnes priekšstati par krietnu zēnu atbilst Cibiņa tēlam? Lai arī Cibiņš ir bālais zēns, tomēr viņš ir iekšēji stiprāks par Buņģi. Bet kāpēc tad tomēr Cibiņam nav domu biedru citu zēnu vidū?

Līdzietība, jūtas, atbalsts otram, sapratne ir liels morāls spēks, kas cilvēku spēj padarīt labāku, kas neļauj iemiesoties viņa dvēselē ļaunuma saknei. Rakstnieks domā, ka ar ļaunu nevar iznīcināt ļaunu. Cik stipri esam, kā protam cīnīties pret ļaunumu?

Cibiņa godīgums, skaidrība, līdzcilvēcība ir tās vērtības, kas būs aktuālas mūžīgi. Tikai, cik lielā mērā tās rodas pašas no sevis, cik liela ir ārējā ietekme? Apkārtējo vienaldzība. Vai šodien nav aktuāla šī tēma?

Cibiņš bija audzināts kristīgā garā. Varbūt arī tas ir izskaidrojums viņa rīcībai, tam, kāpēc šis vienkāršo ļaužu zēns izturējās citādi nekā pārējie. Cibiņš gribēja būt godīgs, dzīvot saskaņā ar tām vērtībām, kuras viņš bija mācījies, mantojis mājās, bet nežēlīgā dzīves īstenība viņam to neļāva.

1.2. Stāsta „Kauja pie Knipskas” veltīto literatūras stundu organizācijas pedagoģiski psiholoģiskais pamatojums

Literatūras nozīmīgums ir arī tajā aspektā, ka tieši literatūrai ir vislielākās iespējas radīt ciešu saikni starp estētisko audzināšanu, kuras uzdevums ir izveidot bērnam pozitīvi jūtīgu, radošu attieksmi pret visu skaisto dabā, īstenībā, cilvēku attiecībās, sadzīvē, kultūrā un māksliniecisko audzināšanu – cilvēka apziņas, jūtu, gaumes, ideālu veidošana ar mākslas palīdzību, jo visu, kas eksistē dabā, sabiedriskajā dzīvē, cilvēka iekšējā pasaulē, var izteikt ar vārda palīdzību. Tāpēc literatūras nozīmīgums slēpjas tajā aspektā, ka tā audzina bērnu estētiski. Tikai caur emocionālu piedzīvojumu bērns sāk izjust estētisku pārdzīvojumu ētisku baudu.

Svarīgs ir jautājums par bērnu literatūras specifiskajām iezīmēm, jo lielu lomu literatūrā var nospēlēt tikai tad, ja tā ir bērniem saprotama un uzrakstīta, noformēta bērniem saprotamā, pieņemamā formā, veidā un izskatā.

Galvenais bērnu literatūras iezīmei ir jābūt literārā darba spējai apmierināt bērna vajadzības un intereses, veicot attīstošo un izglītojošo funkciju. Bērna domāšana ir konkrēta, viņš domā „skaņās, krāsās, sajūtās”. Viena no bērnu vajadzībām ir jautra, saprotama grāmata, kas attīsta viņa izjūtas. Bērni ļoti mīl pasakas, cenšas aizsteigties sižetam priekšā, komentēt, papildināt, izspēlēt, viņi uztver grāmatā idejisko virzienu, saskata loģisko sakarību starp notikumiem, spēj dot vērtējumu varoņu rīcībai. Skolēni ne vien izjūt, bet arī ievēro un izprot dažus tēlainus izteicienus, salīdzinājumus, metaforas. Bērni lasa arī aizrautīgi stāstus par cilvēkiem, kas veic riskantus uzdevumus, kuriem dara pāri, un šo stāstu sižets ir iz dzīves. Tas ir laiks, kad vēl var rosināt bērnu iejusties grāmatu pasaulē, mēģināt rast iespēju tieši caur grāmatām gūt atbildes uz daudzajiem dzīves un mācību procesa jautājumiem.

Tādēļ liela loma ir rakstniekiem, kuri velta savu daiļradi bērniem. Viņi ir tie, kuri ar savu vārdu, iztēli var piesaistīt bērnu grāmatai.

Lai palīdzētu skolēniem novērst emocionālo trulumu, skolotājam jācenšas uzrunāt skolēnu emocijas, prātu, gribu, sirdsapziņu. Skolotājam jāveido klasē tāda atmosfēra, lai skolēniem būtu interesanti. Tāpēc ir svarīgi, lai skolotājs būtu profesionāls sava amata meistars, lai skolotājs savu darbu mērķtiecīgi organizētu. Dr.paed. Rudzītis J. raksta: „Cilvēks mācās visu mūžu, bet tikai skolas organizētās mācībās viņa mācīšanās kļūst par mērķtiecīgu izziņas procesu, kas virzīts tā, lai bērns „cilvēciskotos”- padarītu iepriekšējo paaudžu pieredzi par savas personības ieguvumu. Tādējādi apguve ir psihisks process, kas var sekmīgi norisēt šādos nosacījumos: skolēns iesaistās aktīvā

mijiedarbība ar attiecīgo mācību saturu, darbības veidu īstenošanas un saskarsmes procesā viņš iegūst un pārstrādā mācību informāciju, izmanto zināšanas un darbības veidus gan pēc parauga (reproducē), gan jaunās situācijās (rada pats sev jaunas vērtības), apliecinot noteiktu emocionālo attieksmi un piepūlot gribu. Apguves procesā skolēniem rodas vai nostiprinās tā sauktie psihiskie jaunveidojumi: jauni sakari, attieksmes, pašregulācijas formas, prāta īpašības, spēju, rakstura, morāles iezīmes, personības īpašības.”[41: 8]

Literatūras skolotājam ir liela atbildība jāuzņemas, par kādām ētiski estētiskām vērtībām viņš runā ar skolēniem. Skolotājiem jādomā par to, kādu jaunatni viņi vēlas redzēt. Literatūras skolotājs lasot daiļdarbus kopā ar skolēniem, var uzrunāt skolēnu emocijas, aizkustināt sirdsapziņu, pārrunāt ētiski estētiskas vērtības. Dr.paed. Rudzītis J. raksta: „Literatūras stundās skolēni apgūst ar daiļliteratūru kā mākslu saistītas idejiski tikumiskās un estētiski emocionālās vērtības, padarot tās par savas personības ieguvumu. Tādējādi viņi mācās arī iepazīt un veidot paši sevi.”[41: 7]

Vērtības ir pamats cilvēka dzīvei. Vērtības savā dzīvē meklē gan cilvēks ar lielu materiālo bagātību, gan cilvēks, kurš dzīvo, kā tautā saka: „no rokas mutē”. Vērtības ir katram cilvēka, katrai tautai un visai cilvēcei kopumā.

5.klases skolēni vēl nav tik nobrieduši, lai paši apzināti izkoptu savu vērtību sistēmu. Skolotājam jācenšas izmantot visdažādākās metodes un veidus, lai uzrunātu skolēnu emocijas un prātus. Mākslinieks B.Ļemenskis aicina skolotājus „bērnus iepazīstināt ar mākslu, jo tās rosina emocijas un aicina mākslas baudītājam iepazīt pašam sevi: „Cilvēka emocijas- tā ir augsne, kurā stingri iesakņojas uzskati un paradumi, un izrādās, ka sevišķi stingri- uz visu mūžu- iesakņojas tie, kas iegūti bērnībā, pusaudzā gados, jaunībā, jo tieši šajā laikā cilvēks pasauli uztver visemocionālāk.”” [26: 9]

Nereti viens spēcīgs mākslas tēls iegulda mūsu dvēselē vairāk, nekā iegūts daudzos dzīves gados. Mēs apzināmies, ka mūsu „es” labākā un vērtīgākā daļa pieder nevis mums, bet tai „garīgajai barībai”, kurai mūs tuvina jaunrades roka.

Ja arī skolotājs censtos uzrunāt skolēnus ar dažādām mācību metodēm, tomēr nekas neiznāktu, ja skolēni neiesaistītos šajā procesā. Skolēni, cik vien var, jāiesaista daiļdarba līdzpārdzīvojumā. Dr.paed. Rudzītis J. raksta: „Skolēnu jaunradi daiļliteratūras apgūvē raksturo zināma specifika. Tā atklājas līdzradīšanā, līdzpārdzīvojumā, tēlainā uztverē, kas, protams, saistās arī ar loģisko darbību, domāšanu. Tomēr šo procesu nedrīkst vienādot ar loģisko darbību. Psiholoģiskā plānā intuitīvais moments ir arī būtiski svarīga daiļdarba radošas apguves iezīme.” [41: 13]

Lai varētu labāk uztvert daiļdarba tekstu jāapzinās, ka vadīt audzēkņu jaunradi nav iespējams, balstoties tikai uz viņu apgūtajām zināšanām; mērķtiecīgi jāietekmē viss personības radošais potenciāls. Jaunradei jānodrošina labvēlīgi apstākļi. Apstākļi, kas ļautu skolēnam būt atvērtam pret skolotāju, pret klasesbiedriem, pret daiļdarba tekstu. Svarīgi, ka skolēni justos droši, zinātu, ka viņus neviens neizsmies par citādāku domu, kas atšķiras no kopējā klases viedokļa. Daiļdarbu nevar uztvert tikai objektīvi, galvenokārt tas jāuztver subjektīvi. J.Rudzītis raksta: „Radošās spējas attīstās tikai subjekta produktīvā mijiedarbībā ar objektu.[...] Radošās pieredzes apguves forma un līdzeklis ir izziņas uzdevums (problēmuzdevums, meklējumuzdevums). Tādējādi šāda uzdevuma galvenā pazīme ir tā radošais raksturs[...] Radošai darbībai līdztekus stabilām zināšanām, prasmēm un iemaņām, kā arī attiecīgām emocionālām reakcijām vēl raksturīgas specifiskas iezīmes, kuru kopums veido noteiktas spējas. Tās ir personības individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas nosaka produktīvu darbību izpildi kādā jomā.”[41: 31]

Lai literatūras stundās skolēni spētu saprast, analizēt, vispārināt daiļdarbu, skolotājam jā sagatavo problēmuzdevums. Dr.paed. J.Rudzītis raksta: „Zināšanas sākotnēji iegūst, apjēgti uztverot un iegaumējot informāciju. Prasmes un iemaņas izkopj darbību atkārtotas atveidošanas (reproducēšanas) ceļā. Radošās darbības pieredzi apgūst, patstāvīgi risinot problēmuzdevumus.” [41: 7] Problēmuzdevumu sēriju pievienošu diplomdarba pielikumā.

Dr.paed. J.Rudzītis par problēmsituāciju saka tā: „Ja ar darbības veidiem uzdevumu nevarēs atrisināt, tad skolēna apziņā, rodas problēmsituācija. Tās centrālais elements ir subjekts (darbības veicējs). Tādēļ jebkurai problēmsituācijai ir subjektīvs, personībai nozīmīgs raksturs. Subjekta (skolēna) mijiedarbība ar objektu (īpaši mācību uzdevumu) sekmē risinātāja psihisko attīstību.”[41: 32]

Skolotājam skolēni jāiesaista radošā procesā. Dr.paed. J.Rudzītis par nozīmīgākajām darbības spējām, kas skolēniem vajadzīgas daiļliteratūras radošā apgūvē, uzskata šādas: „spēja novērot, apliecināt vērīgumu, literāro parādību un apkārtējo īstenības savdabīgu skatījumu; tvert daiļdarbu tā satura un formas vienotībā, orientēties zemtekstā; kopradīšanas spēja (daiļdarba uztverē tēlaini līdzdomāt, veidot neparastus asociatīvos sakarus, paust savu emocionāli vērtējošo attieksmi); atklāt daiļdarbos sev pašam jaunas idejiski tikumiskās un estētiskās vērtības; spēja radīt ar vārda palīdzību, dalīties savās izjūtās un pārdomās; spēja dotajā situācijā izvirzīt jautājumu pēc būtības (jaunākajās un vidējās klasēs), saskatīt problēmu, to formulēt (vecākajās klasēs); spēja iegūtās zināšanas un darbības veidus izmantot jaunā situācijā;

spēja izteikt intuitīvi heuristisku minējumu, oriģinālu pieņēmumu, to loģiski pamatot, pierādīt, aizstāvēt savu domu, pārbaudīt paša un citu spriedumu pareizību, noraidīt absurdus, nepieņemamus apgalvojumus; spēja domās risināt dialogu pašam ar sevi; spēja spriedumu ķēdi koncentrēt vai izvērst; spēja dotās parādības, arī savu darbību patstāvīgi novērtēt; spēja saskatīt darbības objekta struktūru; spēja atklāt parādību cēloņu un seku sakarus, parādības izskaidrot; spēja salīdzināt, spriest pēc analogijas u.c.[41: 34]

Minēto spēju izkopšanā vajadzētu iesaistīt visus audzēkņus. Protams, tās nav iespējams attīstīt visiem vienādā līmenī. Ja izdodas skolēniem izraisīt interesi par rakstnieku un viņa darbiem, tad arī var gūt lielākus panākumus viņu radošo spēju veidošanā.

Skolēniem interesi izraisīt var, ja skolotājs mērķtiecīgi plāno tematiskos plānus, mācību stundu norises J.A.Komenskis teicis: „pareizi izveidota didaktika ir vajadzīga skolēniem, lai varētu viņus aizvadīt līdz zinātņu augstumiem bez grūtībām, garlaicības, uzkliegšanas un pēršanas, bet gan it kā rotaļājoties un jokojo.”[15: 12]

Skolotājam praktisku nozīmi iegūst pedagoģiski psiholoģiski orientieri, kas paver iespēju pārdomāti modelēt mācību uzdevumus, kurus risinot veidojas dažāda tipa mācībsituācijas, kas neizslēdz iespēju literatūras stundās šķetināt arī specifiskas problēmsituācijas. Jāpievērš skolēnu uzmanību tam, kā atkarībā no uzdevuma formulējuma mainās tā risinātājam veicamās psihiskās procedūras, psihisko darbību raksturs. Skolotājam vajadzētu palīdzēt audzēkņiem ne tikai saskatīt katra uzdevuma konkrētos nosacījumus, bet arī, iesaistot atšķirīgās mācībsituācijās, bagātināt viņus ar jaunu darbības veidu pieredzi. Taču vajadzētu gan, lai mācību gaitā skolēni veiktu dažāda rakstura uzdevumus un nesamulstu, ja konkrētā situācijā neparastāka uzdevuma risinājuma ceļš viņiem izliktos nepazīstams, iepriekš neapgūts.

Ir uzdevumi, kas var rosināt skolēnus veikt daudzveidīgas psihiskās darbības, proti:- daiļdarbu radoši uztvert, izteiksmīgi to lasīt, lai rastos attiecīga noskaņa; veidot tēlaini emocionālu stāstījumu; savu mākslinieciski ievirzītās izziņas pieredzi pārnest uz jaunām, nestandarta situācijām; izteikt oriģinālu pieņēmumu, spriedumu, daloties savās izjūtās, domās, pārdzīvojumos; izprast daiļdarba mākslinieciskās vērtības, tēlaini līdzradot, līdzpārdzīvojot, veidojot neparastas asociācijas; parādības izskaidrot, motivējot savus spriedumus; orientēties daiļdarba mākslinieciskajā izveidojumā, tēlu sistēmā, rakstnieka mākslinieciskajā iecerē; izvīrīt jautājumus pēc būtības; salīdzināt, izdarīt secinājumus; analizēt; vērtēt, paust savu attieksmi pret rakstnieka "ētiski

estētisko ideālu”; iejusties autora pozīcijā, veidojot "stāstījumu no sevis", pārtapt literārā tēlā u.tml.

Sekmes var nodrošināt attiecīga pieredze, kas krāta daudzveidīgā, arī reproduktīvā darbībā, tātad risinot daudzveidīgus mācību uzdevumus. Tādējādi nav cita ceļa radošo spēju attīstīšanā kā iesaistīšanās radošā darbībā, kuru aizvien balsta vēlamās emocijas un griba.

Vēlos pievienoties pedagoga Ļeva Tolstoja atziņai: „Stundai jābūt atbilstoši skolēnu spēkiem, tai jābūt ne pārāk vieglai, ne pārāk grūtai. Ja mācību viela stundā ir pārāk sarežģīta, skolēns zaudēs cerību izpildīt uzdoto, sāks nodarboties ar kaut ko citu un nepildīs to vispār; tas pats notiks, ja viela ir pārāk viegla.”[15: 135]

Stāsts „Kauja pie Knipskas” reāli attēlo 19. gadsimta beigas, tas ir stāsts par zinātkāro bērnu alkām pēc izglītības un traģisko nespēju tās remdināt. Tas ir stāsts par nabaga ļaužu zēnu Cibiņu, kas sniega kaujā pirmo un vienīgo reizi mūžā aktīvi nostājas pret bagāto saimnieka dēlu Buņģi- savu un citu mazturīgo skolnieku pazemotāju. Cibiņš taisnīga naida uzplūdā pat nobiedē Buņģi un piespiež viņu bēgt. Bet uzvaras gājiens ir īss. Cietsirdīgais Buņģis pāriet pretuzbrukumā un nežēlīgi piekauj Cibiņu. Autors parāda apstākļus, skolas dzīvi, kurā valda naudas likumi, kas ir visā sabiedriskajā dzīvē. Buņģis Cibiņu necieš viņa lēnības, nabadzības un centības dēļ. Cibiņa protests ir izmisuma pilns. Sirdsskaidrais zēns, mazais Cibiņš, pazemots, apsmiets, apmelots un nicināts iet bojā. Ikviens pārdomājam sevī, kā es rīkotos, kādi ir mūsdienu vienaudžu uzskati par iejūtību, par līdzcilvēcību, cīņu pret ļaunumu. Kādam vajadzētu būt mūsdienu zēnam? Vai bālam, kā Poruka Cibiņš, vai bravurīgam, visu varošam, pat reizēm nežēlīgam, pastāvot pašam par sevi, izmantojot arī netaisnus ieročus, kā Buņģim? Vai mūsdienu jaunatnes priekšstati par krietnu zēnu atbilst Cibiņa tēlam? Lai arī Cibiņš ir bālais zēns, tomēr viņš iekšēji ir stiprāks par Buņģi. Bet kāpēc tad tomēr Cibiņam nav domu biedru citu zēnu vidū?

Klasiskajai literatūrai raksturīgs humānisms. Kādas humānisma idejas veido Jāņa Poruka stāsta pamatu? Kāds varētu būt bijis rakstnieka kā romantiķa nolūks, šo stāstu rakstot?

Stāsta centrā ir viens no viņa „bālajiem zēniem”- Cibiņš. Kā tad izpaužas Cibiņa varonība? Kā atklājas viņa garīgais pārākums par Buņģi? Tie ir vērtīborientējoši jautājumi. Klasē tie nevis jēdzieniski jāizskaidro, bet jācenšas panākt, lai bērni izjustu simpātijas pret Cibiņu un nepatiku pret Buņģi.

1.3. Vērtīborientējošas sadarbības nozīmīgums literatūras mācību procesā

Katrs cilvēks piedzimst noteiktā vidē, ar noteiktiem cilvēkiem apkārt. Ir skarbi, asi, nežēlīgi cilvēki un ir mīļi, labsirdīgi, iecietīgi cilvēki. Katram skolēnam nāk līdzīgs viņa sociālais stāvoklis, ģimenes attieksme pret skolu un vienam pret otru. 5.klases skolniekam jau ir ieliktas kaut kādas vērtības. Ir svarīgi, lai skolotājs palīdzētu attīstīt labās vērtības (tādas, kas nes labumu pašam skolēnam, sabiedrībai un viņa ģimenei). I.Beļickis raksta: „Katrs cilvēks dzīvo objektīvo vērtību pasaulē. Tās ir vērtības, par kurām var teikt: „Ne es šo pasauli esmu radījis.” Katrs cilvēks piedzimstot ierodas gatavo vērtību pasaulē, precīzāk- to objektu pasaulē, kuri pakāpeniski varētu kļūt arī par vērtību konkrētam indivīdam- savu vecāku ģimenē, bērnudārzā, sporta laukumā, baznīcā, pagastā, pilsētā utt.” [7: 26]

Latviešu reliģijpētnieks Haralds Biezais par vērtību izpratnes lomu kultūras veidošanā raksta: „Tas, kas vienam liekas esam vērtīgs, var kādam citam nelikties vērtīgs. [...] Mēs esam paraduši runāt par vērtībām tad, kad runājam par naudu. Tam, kam ir nauda, pieder vērtība. Kāds cits varbūt teiks- nauda nav nekāda vērtība. Tas varbūt teiks, ka vērtīgākais ir labi paēst, pie tam- ko tikai grib. To var izteikt arī tā, ka tādām cilvēkam lielākā vērtība ir apmierināt savu bioloģisko, t.i., fizioloģiski noteikto ēstgribu. Var iet tajā pašā virzienā un atbilstoši mūsu laika panseksuālismam teikt, ka augstākā vērtība ir seksuālās dziņas apmierināšana. Visas šīs nupat minētās vērtības tiek sauktas par vērtībām un kā vērtības arī pārdzīvotas. Tās visas sakņojas bioloģiskās eksistences nodrošināšanā un veicināšanā. [...] tās pašas par sevi nav kultūras izpausmes. Kultūra rodas tikai tad, ja cilvēks ieskata vērtības un to sistēmu, kas palīdz pārvarēt tādu darbību, kas ir pamatota tikai bioloģiskās dziņās. [8: 62-63]

Maija Kūle un Rihards Kūlis grāmatā „Filosofija” raksta, ka „vērtīborientācija ir cilvēka paša izmantotā pārliecību, nostādņu, prioritāšu sistēma, kuras pamatā ir viņa izvēles attieksme pret vērtībām un kuras izpaužas viņa nostājā un rīcībā.” [16: 123]

Nemaz nav tik viegli vērtībai atrast pamatojumu un ierindot to noteiktā skalā. Filozofiskā domā nojauš vērtību pastāvēšanu, taču tā uzdod pētniekam neskaitāmus jautājumus: kā kaut kas top par vērtību, kas ir vērtība?; vai vērtības nosaka izdzīvošanas instinkti, sociālās intereses, sabiedrībā valdošās normas vai arī tās ir pilnīgi neatkarīgas un pašas nosaka visu pārējo- intereses, normas, ievirzes?; vai vērtības dziļākajā būtībā ir atkarīgas no vērtētāja, subjekta (cilvēka), kas uz tām tiecas, vai tās ir atkarīgas no vērtējuma?; vai vērtības ir pārļaiciskas vai arī mainās līdz ar

laiku, vēsturiskām situācijām?; vai pastāv vērtību hierarhijas (hierarhija- no gr. hieros- svēts, archē- vara, t.i., sakārtojums no zemākās līdz augstākajai vērtībai) un kas to nosaka?

Kas ir vērtība? Vai intereses un normas nosaka vērtības vai otrādi? Vai vērtības ir atkarīgas no vērtējuma un vērtētāja? Vai vērtības ir mūžīgas vai laicīgas? Vai pastāv vērtību hierarhijas? Uz šiem jautājumiem nav viennozīmīgu atbilžu, jo pastāv atšķirīgi uzskati par vērtību iedabu. Nīče atzīst, ka „vērtības rodas vērtējumā. Vērtības ir pilnīgi atkarīgas no tā, kas tās vērtē.”[16: 575]

H.Rikerts raksta, ka „vērtības ir jēga, kas atrodas ārpus jebkuras esamības, jo paceļas tai pāri. Vērtības ir vispārnozīmīgas, mūžīgas un nemainīgas, mainās tikai mūsu attieksme pret tām.” Pēc aksiologa M.Šēlera domām, „nevis normas un intereses nosaka vērtības, bet gan otrādi. Vērtības ir fenomens, kas atklājas emocionālās intuīcijas aktā, proti, mēs kaut kam dodam priekšroku un kaut ko noraidām, tādā veidā apliecinot vai noraidot vērtības. Tās netiek konstruētas vērtējuma laikā, jo vērtības savā dziļākajā būtībā ir neatkarīgas no konkrētā vērtējuma. Brīvība, mīlestība, godprātība, laba mūzika pastāv pašas par sevi neatkarīgi no tā, vai tiek atzītas. Ja neviens nekad nenovērtētu slepkavību kā ļaunumu, tā tik un tā būtu ļaunums.” [16: 579]

Pastāv dažādas vērtības. Vērtības sakārtojas hierarhijā. Augstākajām vērtībām raksturīga ilgstamība, nedalāmība, pārdzīvojuma un apmierinājuma dziļums, tās pamatojas pašas uz sevi. Zemākās vērtības ir īslaicīgas, dalāmas, tās izraisa konfliktus. Mūsdienu pasaulē normāla vērtību hierarhija ir izjaukta, dominē derīgās un patīkamās vērtības, bet nozīmi lielā mērā zaudējušas garīgās un svētuma vērtības. Pēc Šēlera domām, „vērtību hierarhijas pamatā jāatrodas vitālajām- dzīves vērtībām, bet pašā augšā- svētuma vērtībām”. [16: 580]

Es neaicinu skolēnus atrauties no sabiedrības un noslēgties dziļā vientulībā. Es aicinu jauniešus uzdrīkstēties runāt par cilvēciskām un mākslas vērtībām. Raudive uzskata, ka „tam, kuram nav šīs uzdrīkstēšanās, nav ne savu ilgu, ne savas dzīves, ne sava goda.”[16: 600]

Filozofe M.Kūle raksta: „mūsdienu psihoanalīze māca cilvēkus būt laimīgiem, lai viņu pasaule zaudētu pelēcību un pārstātu atražot viduvējības. Tomēr reizēm šķiet, ka cilvēki visiem spēkiem pūlas atbrīvoties no savas patības, nevis tai tuvotes. Parastākās kļūdas, kas nodod masu kultūras varā, ir: sevis sajaukšana ar savu fizisko ķermeni (piemēram, mode pagērē iegādāties tādus apģērbus, kādi ir vairākumam utt.); pieņēmums, ka mēs esam tas, kas mums pieder (fanātiskā tiekšanās pēc lietām, automašīnām, mājām utt.); cenšanās identificēt „būt” un „darīt” (kā zināms, sabiedrība

cenšas paturēt savā kontrolē un unificēt cilvēku darbības formas, tomēr no filozofiskā viedokļa cilvēks neizpaužas kā rīcību kopums; mēs neesam tikai tas, ko darām, jo esam lielāki par savu rīcību, tāpat kā esam lielāki par savu fizisko ķermeni un mantu); pārlicība, ka tikai „bars” ir spēcīgs un gudrs, bet indivīds- vājš (cilvēku pasaulē mēdz būt tieši otrādi: atsevišķas personības paceļas augstu pāri savam laikmetam); nespēja kritiski izvērtēt sabiedrībā propagandētās idejas un akla sekošana tām”. [16: 600-601]

Svarīgas humāna cilvēka vērtības ir uzticība, pienākums, taisnīgums, taču pati galvenā- spēja uzturēt un savstarpējās attiecībās apliecināt cilvēcību. Sokrāts teicis: „Pēc manām domām, vienīgi tikumīgais- vienalga- vīrietis, vai sieviete- ir laimīgs; netaisnīgais un ļaunprātīgais ir nelaimīgs vienmēr.”[16: 152]

Cilvēkam ir jātiecas veidot pašam sevi.

Vienīgais pretlīdzeklis pret cilvēka destrukciju ir viņa pozitīvās, dzīvi apliecinošās tieksmes. Galvenā no tām ir mīlestība. Mīlestība izpaužas došanā, nevis ņemšanā. Došana ir cilvēka dzīvīguma izpausme, tāpēc nevajag prasīt, kas par to tiks. Kā teicis Rainis: „Gūt var dodot, gūt var ņemot, dodot gūtais- neatņemams. [16: 393]

Veidojot vērtīborientāciju, skolotāja uzdevums ir parādīt skolēnam ētiski estētiskas vērtības, svarīgi ir iesaistīt skolēnu emocionālo gribu. P.Zeile raksta: „Vērtībattieksmei, tāpat kā pasaules izzināšanai, ir garīgs raksturs, bet reizē specifiska forma, kurai raksturīgs vispusīgs, vienoti vesels objekta būtisko pušu atspoguļojums subjektā. Izziņa galvenokārt saistīta ar racionāli loģisko domāšanu, turpretī vērtīborientācija- ar cilvēka intelekta, psihe emocionālo un voluntāro (gribas) mehānismu.”[51: 59]

Uzskatu, ka vērtībizglītojošo jeb audzinošo efektu var panākt ar mācību satura atlasī, veidojot rosinošus uzdevumus, rosinot skolēnus emocionāli tekstu uztvert (emocionāli lasot, klausoties atbilstošu mūziku, skatoties attēlus u.tml.), iesaistoties diskusijās, piedaloties grupu darbā un lomu spēlēs.

Domājot par vērtībizglītojošo jeb audzinošo efektu, svarīgi nekad nepiemirst, ka nav iespējams skolēnu piespiest veikt izpēti, tomēr ir nepieciešams sekmēt, veicināt grupas darbību, arī iesaistoties grupas darbā ar nolūku ievirzīt tās aktivitāti izglītojošā gultnē, panākt, lai skolēna aktivitāšu subjektīvā nozīmība izrietētu no viņa paša šīs problēmas izpētes pieredzes. Audzinošais efekts tiek sasniegts, izkopjot skolēnu savstarpējās humānās attieksmes- iekļautību, savstarpēju cieņu, atšķirīgu uzskatu respektēšanu, skolēnu patstāvības spēcīnāšanu, lietojot sociālās metodes.

Jēgas meklējumi ir katra cilvēka dzīves galvenā orientācija. Katram cilvēkam ir nepieciešamība pēc „kaut kā”, kā dēļ viņš dzīvo. Jēgas un vērtību meklējumi visbiežāk

izraisa iekšēju spriegumu, nevis ved pie līdzsvarotības. Nav nekā pasaulē efektīvāka, kas palīdzētu cilvēkam tikt galā ar pašiem nelabvēlīgākajiem apstākļiem, kā pārliecība par dzīves jēgas eksistenci. Kāda tad ir dzīves jēga jeb galvenā dzīves vērtība? Protams, konkrētas atbildes uz šo jautājumu nav. Tomēr jāatzīst, ka mazāk svarīga ir jēga vispār, cik specifiska dzīves jēga konkrētai personībai noteiktā brīdī. Visu cilvēces attīstību varētu aprakstīt kā apziņas attīstību, bet paralēli varbūt šī augstākā pieredze varētu palīdzēt indivīdam ielūkoties nākotnē. Galvenais uzdevums ir attīstīt cilvēka dzīves efektivitāti caur sevis izpratni.

2. Skolotāja gatavošanās darbam klasē. Izmantotās mācību metodes un paņēmieni

Lai labāk sagatavotos mācību darbam klasē, iepazīnos ar Valsts pamatizglītības standartu; esmu studējusi, izpētījusi un izvērtējusi psiholoģisko, metodisko, pedagoģisko un citu zinātnisko literatūru; iepazīnusi un izpētījusi klasi, novērtējusi skolēnu atbilstību vecumposmam un noteikusi piemērotākos mācību uzdevumus, mācību materiāla un satura atlasī mācību stundām; apkopojusi un izvērtējusi sadarbības rezultātus.

Izstrādājot mācību saturu, es uzskatu, ka skolotājam nav jābūt vienīgi konkrēta priekšmeta pasniedzējam, bet jāpārziņa plašs jautājumu loks, lai skolēniem veidotu interesantākas mācību stundas, tādējādi audzinot skolēnos interesi par klasisko literatūru. Šajā sakarībā mērķtiecīgi veidoju mācību satura tematisko plānu, kurā ir ne tikai priekšmeta satura jautājumi.

Gatavojoties Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” veltītajām stundām, pievēršu lielu uzmanību mācību satura tematiskajai plānošanai, kā arī mācīb situāciju dažādošanai.

Iecerētie mācību izmēģinājumi.

Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” mācību apguves procesā iecerēts apgūt ar dažādu mācību metožu palīdzību.

Viens no svarīgākajiem skolotāja uzdevumiem ir produktīvi organizēt mācību vielas apguvi. Mācību efektivitāti nosaka, cik lielā mērā aktīva un saturīga ir katra nodarbība. Kāda gan būtu iegūtā vērtība, ja tā savu mājvietu atrastu tikai grāmatās? Īstā tās vērtība atklājas pašā dzīvē. Ar vērtību uzskaitījumu vai to atrašanu dažādos literāros darbos vairs nepietiek, jāmeklē cits risinājums, lai šīs garīgās vērtības dzīvotu arī 21. gadsimtā. Jāstimulē skolēnu mācību darbība un motivācijas veidošana. Mācību process nav iespējams, ja skolēniem nav noteiktu darbības motīvu, tādēļ tiek meklētas jaunas metodes, lai nodrošinātu pilnīgu un kvalitatīvu jaunās vielas apguvi. Konkrētās metodes un paņēmienus savā darbā izvēlējos pati, balstoties uz iegūtajām zināšanām, pieredzi, klases skolēnu zināšanām, prasmēm, iemaņām, mācīšanās stiliem.

Aprakstīšu tās metodes un paņēmienus, ko izmantoju mācību stundās. Tās, protams, nav vienīgās, ko iespējams izmantot, vērtīborientācijas veidošanai ar klasisku literāro darbu palīdzību.

Jebkura mācību metode ir lietderīga, ja tā stimulē kopīgu patiesības meklēšanu, veic visu iesaisti mācību procesā, respektē bērna intereses, dotumus, dziņas, attīsta un veicina domāšanu, rada skolēna darbības un izturēšanās, attieksmes izmaiņas, palīdz gūt jaunas atziņas un veiksmes, nodrošina programmas minimuma un vairāk apguvi.

Izvēloties metodes, balstījos uz skolēnu vecumposma iezīmēm- draudzīgu attieksmi vienam pret otru, vajadzību pēc fiziskām aktivitātēm, empātiju, spēju būt atklātiem, atvērtiem, runīgiem.

Pāru darbu kā interaktīvu metodi izmantoju ļoti plaši. Galvenokārt to balsta uz skolēnu aktivitāti, bet arī skolotājam rūpīgi jāgatavojas, lai sasniegtu plānotos rezultātus. Skolotājam arī darba laikā jākontrolē visa klase, jāseko, lai neviens neatrastos privilīģētā stāvoklī, jāsniedz atbildes uz neskaidriem jautājumiem, jāiedvesmo tālākai darbībai. Pēc darba veikšanas nepieciešams to izvērtēt.

Lomu spēles kā mācību metodes izmantojamas, lai skolēni iejustos situācijās, literāro darbu varoņu tēlos. Šī metode palīdz izprast personu rakstura īpašības, citu cilvēku rīcību un savstarpējās attiecības.

Skolēniem šī metode piemērota tāpēc, ka viņi nekautrējas tēlot, atveidot, uzstāties.

Metodei svarīga empātija, kura ir viena no sociālpsiholoģiskajiem mehānismiem, kuri rada priekšstatu par citiem.

Pozitīvi ir tas, ka empātijas rezultātā rodas:

- 1) spēja iejusties otra cilvēka emocijās, pārdzīvojumos, paskatīties uz notiekošo otra acīm;
- 2) līdzpārdzīvojumus, bet ne identificēšanās.

Tomēr skolotājam rūpīgi jāpārdomā teksta izvēle, lomu sadalījums.

Arī es izmantoju šo metodi mācību stundās, ar 5. klases skolēniem lasot tekstu „Kauja pie Knipskas”.

Vēl darba laikā izmantotas šādas metodes:

Apskats. Rosināju skolēnus izpētīt kādu problēmsituāciju, jautājumu. Skolēni vāc informāciju, veicot anketēšanu, un rezultātus apkopo rakstveida apskatā. Skolēni uzzina jaunus faktus, iegūst priekšstatu par kādu problēmu, situāciju, attīsta saziņas, informācijas ieguves un apstrādes prasmes. Es izmantoju darbā, veidojot apskatu par novada ievērojamākajiem cilvēkiem un Jāņa Poruka grāmatām.

Aptauja (anketēšana/intervija). Skolotājs vai skolēni izvēlas jautājumu, problēmu, parādību loku vai publiski izteiktu viedokli u.tml., kuru vēlas pētīt, vai personas, kuras vēlas intervēt. Skolotājs piedāvā skolēniem jau sagatavotus jautājumus, uz kuriem viņiem jānoskaidro respondentu atbildes, vai arī jautājumus veido paši skolēni. Skolēni iztaujā

izvēlētos respondentus mutvārdos (intervija) vai rakstveidā (anketēšana). Pēc aptaujas skolēni apkopo iegūto. Es izmantoju, lai izzinātu, ko bērni domā par J. Poruka darbu; arī skolēni-iztaujājot savas vecmāmiņas par agrāko laiku skolu.

Problēmu risināšana.

Skolotājs vai skolēns formulē problēmu vai jautājumu, uz kuru jāatbild. Skolēni precizē problēmjaudājumu, izdomā risinājuma plānu, īsteno to, izvērtē rezultātu, vai tas ir uzdotās problēmas atrisinājums un vai problēmu varētu risināt citādāk.

Stāstījums (izklāsts, lekcija).

Skolotājs vai skolēns izklāsta kāda temata saturu, tas var būt kādu ideju, viedokļu, faktu, teoriju vai notikumu izklāsts. Skolēni klausās, veido pierakstus atbilstoši uzdotajam uzdevumam, uzdod jautājumus.

Vizualizēšana. Skolotājs vai skolēni izmanto vai izveido patstāvīgi dažādus simboliskus uzskates līdzekļus – domu kartes, shēmas, diagrammas, tabulas, plānus, kartes, zīmējumus u.c. (Simboliskie uzskates līdzekļi ir īstenības objektu attēli ar vārdu, simbolu un krāsu palīdzību.) Skolēns vizualizē sev nepieciešamo informāciju, lai uzlabotu savu rakstītprasmi.

Dažādu metožu lietošana un līdz ar to skolotāja un skolēnu mijiedarbība ir daudzpusīgāka. Skolēnus izdodas labāk motivēt mācību darbam, radīt interesi par apgūstamo vielu, sekmēt kvalitatīvu zināšanu apguvi.

Izvēloties piemērotas metodes, izdodas veiksmīgāk veidot vērtīborientētu mācību stundu.

Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” tematiskais plānojums.

Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” apgūšanai pēc mācību programmas ieteiktas 4 stundas, tā kā iespējams skolotājam stundu skaitu variēt, esmu paredzējusi 6 mācību stundas.

Stundas temats	Stundas mērķis	Mācību metodes un darba organizācijas formas
1. Jāņa. Poruka personība un daiļrades pasaule.	1. Iepazīstināt skolēnus ar J. Poruka personību, viņa dzimto pusi – Druvienu. 2. Audzināt skolēnos cieņu pret rakstnieku, pret savu dzimto novadu. 3. Attīstīt izziņas interesi.	Skolotājas stāstījums. Fotogrāfiju apskatīšana. Frontālas pārrunas. Gulbenes rajona kartes pētīšana. Dažādas J. Poruka sarakstītās grāmatas.

	4. Veicināt interesi par J. Poruka darbiem.	
2.J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”. Apakštēma: „Buņģis un viņa draugi”.	1. Sagatavot skolēnus J. Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” uztverei. 2. Iepazīt J. Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” varoņus. 3. Attīstīt skolēnu prasmi lasīt, veicot konkrētu uzdevumu. 4. Mācīt vērtēt, saskatīt labo un atšķirt slikto. 5. Atrast tekstā un veidot arī pašiem cilvēka portreta aprakstu. 6.Turpināt „ceļojumu” pa literatūras veidu, paveidu, žanru taku, lai mācētu atšķirt stāstu no citiem daiļliteratūras žanriem. 7.Mācīt veidot vecvārdu vārdnīcu, darboties ar vārdnīcām.	Skolotājas stāstījums. Fotogrāfiju un grāmatu apskatīšana. Frontālas pārrunas. Darbs ar tekstu. Lasīšanas tehnika, ietverot tajā dažādu balsu intonāciju, žestus, mīmiku. Attēli mācību grāmatā (152. – 156. lpp.) Darbs ar vārdnīcām. Apskats.
3. J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”. Apakštēma: „Buņģis un Cibiņš cīnās”. Viedoklis.	1.Mācīt skolēniem vērtēt literāro varoņu valodu, uzvedību, raksturu. 2. Rosināt izziņas interesi. 3. Rosināt izprast zinātkāri, labestību, līdzjūtību kā vērtības. 4. Mācīt izprast un apzināties, kas ir labi, kas ir slikti. 5. Vērtēt Cibiņa un Buņģa uzvedību dažādās situācijās. 6. Attīstīt sociālās prasmes strādāt pāros.	Skolotājas stāstījums. Frontālas pārrunas. Darbs ar tekstu. Individuālais darbs. Darbs darba burtnīcās. Teksta lasīšana, lasīšana lomās. Pāru darbs. Problēmu risināšana.
4. J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”. Apakštēmas: „Cibiņa sapnis” „,Notikumu atrisinājums” un „Cibiņa izsalkums, bojāeja”.	1.Mācīt vērtēt, kā tu rīkotos, pamatot savu spriedumu, kāpēc? 3. Rosināt tekstu lasīt ar izteiksmi, attīstīt stāstītprasmi. 4.Veidot izpratni par sirdsapziņu, laimi, kā vērtību.	Skolotājas stāstījums. Frontālas pārrunas. Darbs ar tekstu. Individuālais darbs. Darbs grupās. Audioieraksta klausīšanās. Dienasgrāmata. Vizualizēšana
5. J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”. Apakštēma: „Saruna par	1. Rosināt skolēnos izpratni par atšķirību skolas dzīvē agrāk un	Skolotājas stāstījums. Frontālas pārrunas. Darbs ar tekstu.

Cibiņa skolas laiku un savējo”.	tagad. 2. Veidot vērtību izpratni. 3. Attīstīt skolēnos pēc iespējas plašāku emociju gammu. 4.Palīdzēt skolēniem veidot pārskatu par agrāko laiku skolu un mūsdienu skolu. Mācēt izvērtēt, kas ir labs un kas ir slikts.	Individuālais darbs.
6. Radošo darbu un vērtību stunda. (vēstule, aptauja...)	1. Veicināt interesi apmeklēt J. Poruka muzeju Druvienā. 2.Izvērtēt katra ieguvumu, lasot J.Poruka darbu „Kauja pie Knipskas”. 3.Vērtēt labo un slikto. 4.Rakstīt vēstuli.	Aptauja. Vēstule. Individuālais darbs. Darbs grupās. Jautājumi, atbildes.

2.1 5.klases skolēnu vecumposma raksturojums

Lai sekmīgi strādātu ar bērnu, ir jāievēro katra indivīda vecumposma īpatnības.

Psihoterapeits K. G. Jungs nonācis pie uzskata, ka cilvēkiem dzīvē nepieciešama jēga un nozīmīgums.

Jēgas, garīguma meklēšanu K. G. Jungs sauca par „individuāciju”. Kā jau norāda pats vārds, „individuācija” ir ceļojums pretī tapšanai par pilnvērtīgu indivīdu. Tā ir „Dieva sevī” un sevis paša simbola meklēšana.[34: 80]

Katram cilvēkam ir viņa rakstura temperaments, kas nosaka, kā katrs cilvēks attiecīgajā brīdī reaģēs uz konkrētu darbību. Psihologijas doktors Viesturs Reņģe saka, ka „Temperaments ir tās cilvēka individuālpсихолоģiskās īpatnības, kuras nosaka viņa darbības dinamiku un ir atkarīgs no centrālās nervu sistēmas īpatnībām. Individuālpсихолоģiskās īpatnības ir cilvēku savstarpējās psiholoģiskās atšķirības. Katram no mums ir savs individuāls temperaments. Lai arī mēs mēģinām sadalīt cilvēkus pēc četriem temperamenta tipiem, tomēr, salīdzinot divus melanholiķus, viņiem būs saskatāmas kopīgas īpašības, bet būs noteikti arī atšķirības.”

Darbības dinamika ir tās temps, ritms, intensitāte. Cilvēki atšķiras pēc savas darbības tempa, vieni ir straujāki, citi- gausāki, lēnīgāki. Katram no mums ir savs individuālais ritms, kurš noteic, kā mainās aktivitātes un pasivitātes periodi; tos brīžus, kad mēs jūtamies ļoti enerģiski, un tos brīžus, kad mēs jūtamies saguruši. Intensitāte rāda, cik ilgi cilvēks spēj izturēt slodzi. Daži nogurst ātrāk, citi ir izturīgāki un spēj vairāk pūļu un enerģijas veltīt darbam. [...] temperaments nosaka ne tik daudz to, ko cilvēks dara, bet kā viņš to dara.”[34:12]

Temperamenta atkarība no centrālās nervu sistēmas īpašībām norāda uz to, ka temperaments ir bioloģiski nosacīts. Katrs no mums piedzimst ar noteiktu temperamenta tipu un savu mūžu nodzīvo ar to temperamentu, ar ko ir piedzimis. Temperamenta tips nemainās. Nevar būt tā, ka cilvēks piedzimst kā melanholiķis, bet pēc tam kļūst par holēriķi u.tml.[34:12]

Kāpēc ir svarīgi zināt par temperamentu tipiem? Vai mēs esam atšķirīgi un vienu un to pašu redzam un saprotam atšķirīgi? Temperaments ļauj labāk saprast to, kāpēc es domāju, uztveru utt. kaut ko citādāk nekā cits cilvēks. No psiholoģijas viedokļa ir diezgan panaivi, ja mēs gribam, lai apkārtējie saprot lietas tāpat kā mēs, reaģē un uzvedas tieši tāpat kā mēs. Tā var sākt citam pārmest: „Kāpēc tu neesi pietiekami enerģisks un aktīvs?” Taču ir jāņem vērā, ka citam cilvēkam ir atšķirīgs temperamenta tips. Ir svarīgi saprast, kāds temperaments ir cilvēkam, ar kuru mums jāveido attiecības, kā arī to, kas jāievēro individuālā saziņā ar katru cilvēku. Var teikt, ka temperaments ir rakstura bioloģiskais pamats.

Kas veido cilvēka temperamentu? Saskaņā ar Hansa Aizenka teoriju cilvēka temperamentu nosaka divi pamatrādītāji: introversija un ekstraversija, otrs rādītājs ir emocionālā noturība jeb emocionālā līdzsvarotība.[34: 13]

Psihoterapeits Karls Gustavs Jungs ir veicis cilvēku tipu klasifikāciju. Viņš ieviesis vārdus „introverts” un „ekstraverts” ikdienas lietojumā. Ekstraverti cilvēki pēc K. G. Junga domām ir vērsti uz āru, viņi vairāk interesējas par faktiem. Introverti cilvēki ir klusi, interesējas par idejām. K. G. Jungs iedala cilvēkus vairākās klasēs:

„Jūtu cilvēki, kas pieņem lietas tādas, kādas tās ir, un jūt „šo mirkli”.

Intuīcijas cilvēki, kas paļaujas uz nojautām, iedvesmu un „sesto prātu”.

Iejūtas cilvēki, kas augstu vērtē cilvēkus un lietas.

Domas cilvēki, kas lemj saskaņā ar loģiku un analīzi.”[36: 79]

K.G.Jungs uzskata, ka cilvēka izturēšanos, uzvedību nosaka gan cilvēka griba, plāni, nodomi, gan ārējie apstākļi, citi cilvēki, tas, kas notiek apkārt. Reizēm cilvēki it kā iegremdējas sevī, savās pārdomās par sevi, pagātņi, nākotni, bet reizēm cilvēki uzmanīgi raugās apkārt vai klausās, ko saka cits cilvēks. Tāpat dabiski notiek pārslēgšanās no savas iekšējās pasaules uz ārējo. Tas ir raksturīgs katram cilvēkam. K.G.Jungs pievērta uzmanību tam, ka lielai daļai cilvēku viena no šīm tendencēm ir pārsvarā: var iedziļināties savā iekšējā pasaulē, centrēties uz sevi- psihiskā enerģija tiek vērsta uz cilvēka iekšējo pasauli vai arī cilvēks ir orientēts uz to, kas notiek apkārt- citiem cilvēkiem, apstākļiem- enerģija tiek vērsta uz āru Šo enerģijas virzību uz iekšu K.G.Jungs nosauca par intraversiju, bet enerģijas virzīšanos uz āru- par ekstraversiju.[34: 13-14]

Vecumposma raksturojums nosaka, kā vairums cilvēku jeb skolnieku uzvedas sasniedzot noteiktu gadu skaitu.

5.klasē normāli attīstītiem bērniem parasti ir no 11 līdz 12 gadu.

Psiholoģe G.Svence raksta: „Pusaudžu periods veido pāreju no bērnības uz jauniešu periodu. Pusaudžu periods ir no 11 līdz 15 gadiem. Šī perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertāti un sociālo attīstību, kā arī ar identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanos (meklēšanu). Šajā periodā izveidojas bērna personības pamatiezīmes un kvalitātes, kā arī atklājas visos iepriekšējos periodos izveidojušās ietekmes emocionālajā, kognitīvajā, sociālajā sfērā. Jo lielākas kļūdas ir bijušas pieļautas iepriekšējos attīstības periodos, jo tās stiprāk izpaužas pusaudžu periodā, jo „grūtāks” pusaudzis ir šajā periodā. Lielākā vai mazākā mērā pusaudzi raksturo negatīvisms, opozīcija, nepakļaušanās u.tml.” [45: 120]

Psiholoģe G.Svence apkopojusi deviņas pusaudžu vecumposma raksturīgākās pazīmes: „Būtiskākās pusaudžu psihiskās attīstības īpatnības ir fizioloģiskās izmaiņas, kuras ietekmē arī psihiskās izpausmes- dzimumhormonu daudzums asinīs, seksuālās nobriešanas pazīmes,

ārējā izskata izmaiņas. Izmaiņas uzvedībā- emancipācijas tieksmes, opozīcija pieaugušajiem, negatīvisms, „morālais relatīvisms”, autoritāšu maiņa no pieaugušajiem uz vienaudžiem, pašapliecināšanās vajadzības, pretenziju līmeņa paaugstināšanās, infantilisms un emocionālās kompensācijas reakcijas.

Fizioloģiskajā attīstībā raksturīgi, ka organisma dažādas funkcionālās sistēmas attīstās nevienmērīgi, fizioloģiskā attīstība apsteidz sociālā brieduma attīstību.

Pusaudža darbību skolā raksturo mācības un saskarsme ar vienaudžiem un skolotājiem. Jaunveidojumi kognitīvajā attīstībā- abstraktās domāšanas izveidošanās, loģisko domāšanas operāciju nozīmes pieaugums iegaumēšanā un reproducēšanā, pašvērtējuma kā darbības motivācijas nozīmes pieaugums, vairāk patīk izvirzīt savas hipotēzes nekā atkārtot etalonus.

Pusaudžu problemātikas uzvedības iemesls ir zems pašvērtējums, ko pusaudži kompensē ar izaicinošu, uzmanību piesaistošu uzvedību. Domas par sevi nosaka pusaudža saskarsmes stilu.

Pieaugušo tradicionālās kļūdas attiecībās ar pusaudžiem ir nepareizas taktikas izvēle - vai nu galējs autoritārisms, vai liberālisms (pieļāvīgums).

Pusaudža attiecības ar pieaugušajiem saasinātas tajos gadījumos, kad pieļautas kādas kļūdas attiecībās ar bērnu iepriekšējos attīstības periodos- vai nu pārāk sīkumaina aizbildniecība un kontrole, vai vienaldzība un brutalitāte.

Pusaudža vecumā izpaužas cilvēka identitāte vai tās meklējumi, sociālās lomas meklējumi un tās atrašana vai neatrašana.”[45: 135]

A.Šmite un Z.Soboļeva par 5.klases vecumposmu raksta, ka „Meitenēm grūtības rodas sakarā ar bioloģisko ritmu- depresija, pazemināta pašcieņa, neirotisms. Zēniem uzvedība mazāk atkarīga no hormoniem. Negatīvisms pret pieaugušajiem visizteiktākais 12,5-13,5 gadu vecumā.

Augsta pašcieņa veidojas ģimenē, kur mīlestību apliecina, bērnu saprot, stimulē ar uzmanību. Šie bērni pieņem sevi, pieņem citus, ir patstāvīgāks. Izvēlas sava vecuma draugus. Zema pašcieņa veidojas ģimenēs, kur sods ir galvenā audzināšanas metode. Šie skolēni sevi nicina. Noslēdzas aiz viltus sejas, lai slēptu iedomātās vājības. Mēdz izvēlēties jaunākus draugus. Slimīgi reaģē uz kritiku. Var kļūt naidīgs, pat despotisks. Kaitīga ir emocionālā siltuma pārbagātība, jo kavē iekšēju neatkarības veidošanos un rada noturīgu vajadzību pēc aizbildniecības.

11 gados pārkārtojas organisms. Impulsīvs, negatīvisms, garastāvokļa maiņas, strīdi ar vienaudžiem, dumpis pret vecākiem. 12 gados pozitīvāks pret pasauli, neatkarīgāks, lielāka ietekme ģimenē, saprātīgums, humors, pacietība, iniciatīva. Sāk rūpēties par savu izskatu, par pretējo dzimumu. Daļēji nemieri.”

Psihologs Žans Piažē 5.klases skolēnu vecumposmu sauc par formālās darbības posmu (11-16 gadi). „Formālās darbības posmā jauni cilvēki var piemērot loģisko domu visu veidu problēmām- no ļoti konkrētām līdz ļoti abstraktām. Viņi ir spējīgi saprast simboliskas nozīmes. Viņi var lasīt stāstus un izvērst situācijas ārpus pašiem šiem stāstiem. Viņiem ir tendence izmantot loģiku kā galveno kritēriju, lai izlemtu, kas ir paties un kas nav, kas ir slikts vai labs. Tomēr šajos gados bieži neizdodas atšķirt, kas ir loģisks un kas mēdz gadīties realitātē. Tā rezultātā jauni cilvēki šajos gados mēdz būt ļoti ideālistiski.

Visumā jauni cilvēki formālās darbības posmā ir spējīgi uz pieauguša cilvēka domāšanu, bet viņiem trūkst pieredzes. Daļēji viņu nonākšana šajā posmā izskaidro atsvešināšanās izjūta, kas raksturīga daudziem pusaudžiem. Viņi ir izgājuši no konkrētās darbības posma, kurā viņi pamatā ticēja, ka pieaugušie vienmēr ir „pareizi”. Tagad viņi ir ieguvuši ideālistisku ticību loģikai kā metodei, kas izskaidro pasauli, kādai tai „jābūt”, spēja saprast šo realitāti un pieaugušos, kas to veidojuši, nereti ir „nepareiza”. Ir tendence pievērsties atšķirībai starp to, ko daži pieaugušie saka un ko viņi patiesībā dara. Jauni cilvēki šajā posmā mēdz no šīm neatbilstībām izdarīt vispārinājumus, lai secinātu, ka daudzi vai pat visi pieaugušie ir neuzticami. Ņemot vērā šo uztveri, viņi mēdz būt piesardzīgi attiecībā uz pieaugušo lekcijām, kurās jauniešus aicina būt „patiesiem”, „uzņemt atbildību” un „ievērot likumus”. [15: 333]

Pedagogs Šalva Amonašvili aicina pieaugušos padomāt par saviem bērniem un uzdot sev jautājumu: „Ko es audzinu?”. Viņa arī izskaidro, ka: „Pārlietu gādība par bērnu veido viņā nevis iejūtību, bet gan bezrūpību un rupjību: pārmērīga materiālā labklājība ieaudzina nevis cieņu pret darba cilvēkiem, nevis saudzīgu attieksmi pret materiālajām vērtībām, bet gan patērētāja, izspiedēja psiholoģiju: pārspīlēta piekāpība attīsta nevis cilvēcīguma jūtas, bet gan veido vājas gribas, bezrakstura cilvēku: pastāvīga apliecināšana bērnam, ka tieši viņš ir ģimenes prieks un lepnums, ieaudzina viņā nevis atbildību par saviem tuvākajiem, bet gan iedomību un pašapmierinātību.” [15: 295-296]

Pēc psihologu E.Eriksona, Ž.Piažē un Z.Freida atziņām par stadiālo attīstību, jauniešus vecumā no 11 līdz 15(16)gadiem apzīmē par pusaudžiem. Nozīmīgākās skolēnu vajadzības šajā stadijā ir apliecināšanās, pašcieņa, būt mīlētam, atzītam, draudzība. Vadošās darbības psihologi min mācības, intīmi personiskā sazināšanās. Krīze šajā stadijā ir iespēja pozitīvi apliecināties/ zems pašvērtējums. Pozitīvie jaunveidojumi- nostabilizējas „Es” identitāte, personības psihosociālā un morālā nobriešana.[33:40]

I.Puškarevs raksta „Ieejot pusaudžu vecumposmā (11-12gadi), pieaug interese par savu iekšējo pasauli, ar laiku padziļinās pašizziņa. Pusaudzis grib zināt, kāds viņš ir, kāds grib būt; to palīdz noskaidrot ieskatīšanās kā spogulī savos vienaudžos, viņu uzvedībā, rīcībā. Pusaudzim nozīmīgs ir viņa fiziskais „Es”. Pusaudži bieži ļoti kritiski un pārspīlēti vērtē

šķietamos trūkumus savā izskatā. Taču būtiskākais ir tas, ka „Es” tēls kļūst komplicētāks; bez fiziskā aspekta tajā iekļaujas priekšstati par savām spējām, intelektu, raksturu un citām īpašībām.”[33: 70]

5. klases bērniem jau attīstījusies uztvere (pozitīvi vai negatīvi stimuli) un ir iespējams veidot savu attieksmi.

Jāteic, ka attieksmes veidošana ir ļoti būtiska, jo tai tālāk seko attieksmes praktiskā īstenošana darbībā, t. i., kā uzvedība.

Roberts Hevigarsts „vēlīnās bērnības stadijā, kā svarīgus izvirza vairākus attīstības uzdevumus. Tai skaitā arī apziņas, morāles un vērtību skalas attīstīšanu un attieksmju veidošanu.

Bērna personības attīstības stadiju raksturojums – apkopojosa tabula:

Ļ. Vigodskis	Z. Freids	E. Eriksons	Ž. Piažē	Elkoņins
*7-11g.- jaunākais skolas vecums	*6-11g.- latentā stadija	*6-11g.	*7-11g. konkrēto operāciju stadija	*6- 11g.- jaunākais skolas vecums
*kā nozīmīgas vajadzības: zināšanas, prasmes, spēju attīstīšana, saskarsme, būt mīlētam, pašapliecināšanās	*bērna darbība izpaužas izziņas un prasmju apguvē	*aktīva pasaules izzināšana – zināšanu un prasmju apguve	*domāšan a loģiska, bet iespējama tikai ar konkrētiem, reāliem objektiem	*psihis ko procesu pašregulā- cija
* vadošā darbība – mācības	*šai laikā sekmējas iekļaušanās sabiedrībā	*attīstās centība, bet, ja to traucē, attīstās mazvērtības izjūta		*mācīb as kā vadošā darbība
*veidojas „Es” tēls				

5. klases kolektīva iepazīšana

Skolēnus saista viss, kas pieļauj aktīvu darbību un kur var likt lietā pastāvību un iniciatīvu; viss, kas ātri mainās un ir saistīts ar spēcīgām emocijām. Skolēniem patīk strādāt kolektīvi, it sevišķi tad, ja šis darbs saistīts ar emocionālu spraigumu. Šie faktori var pozitīvi ietekmēt skolēnu mācīšanās motivāciju.

Skolēniem ir interese par jaunām zināšanām, faktiem un mācību izziņas motīviem. Izziņas motīvu attīstību šajā vecumā nosaka skolēnu aktīvā tieksme pēc patstāvīgas, radošas darbošanās.

Es novēroju, ka 5.klases skolēni ir enerģiski, kustīgi. Viņiem ir aktīva vēlme līdzdarboties un saņemt pozitīvu vērtējumu. Vēlme apliecināt sevi, meklēt atbildes uz jautājumiem: Kāds es esmu? Kāds varētu būt? Šie skolēni ir zinātkāri, interesējas par visu. Bērnišķīgi. Mēdz fantazēt. Sirsnīgi. Atvērti (vai ļoti noslēgti). Dominē emocijas, ātra impulsīva reakcija. 5.klases skolēni neprot patstāvīgi strādāt, sevi organizēt darbam. Paškritikas trūkums. Nelaimju cēloņus meklē ārpus sevis. Skolēni vēlas apliecināt savu „Es”, saņemt biedru un pieaugušo atbalstu. Svarīga šiem skolēniem ir draudzēšanās, uzmanība, mīlums, atbalsts, tūlītējas atbildes uz interesējošiem jautājumiem. Patīk spēles, rotaļas, viktorīnas- kustīguma, rosīguma kompensēšanai. Vajadzība pēc cilvēka, kas uzklausa un novērtē. Vajadzīga skaidrība un noteiktība.

Es, balstoties uz psihologu un pedagogu novērojumiem un atzinumiem, izstrādāju aptaujas anketas, lai noskaidrotu, kādi ir Ozolkalna pamatskolas 5.klases skolēni. Lai veiksmīgāk varētu novadīt izmēģinājuma ieceri šajā klasē.

es vēlējos noskaidrot:

- kādas ir skolēnu vērtības (kas dominē- materiālās vai garīgās vērtības);
- kāda nozīme grāmatai ir skolēnu ikdienā;
- vai skolēni domā, kā vairākums jeb viņiem ir oriģināla domāšana.

Lai noskaidrotu grāmatu nozīmi skolēnu ikdienā, es izmantoju Dz.Albrehtas grāmatu „Pētīšanas metodes pedagogijā”. Par pamatu ņemot testu „Grāmata manā dzīvē”, es izveidoju tabulu.

Grāmata manā dzīvē

r.	Jautājumi	Skolēnu atbildes

1	<i>Kāda veida literatūrai dodat priekšroku?</i>	
•		
a	izklaidējošai	6
)		
b	nopietnai	3
)		
c	labprāt lasu visu	1
)		
2	<i>Kam jūs lasīšanas laikā pievēršat lielāko uzmanību?</i>	
•		
a	žanram	5
)		
b	gan žanram, gan sižetam	1
)		
c	sižetam	4
)		
3	<i>Vai izlasāt arī neinteresantākās vietas?</i>	
•		
a	jā, lasu uzmanīgi visu	4
)		
b	nē, šādas vietas izlaižu	6
)		
4	<i>Kur un kā jūs lasāt?</i>	
•		
a	vienīgi mājās, mierīgā atmosfērā	6
)		
b	tikai ceļā uz skolu vai citu iestādi (autobusā, vilcienā u.tml)	4
)		
5	<i>Cik grāmatas jūs izlasāt 3 mēnešos?</i>	
•		
a	vienu vai divas	3
)		
b	5 līdz 15	2
)		

)	d	vairāk kā 15	0
)	d	nevienu	5
.	0	<i>Kā jūs grāmatas iegūstat?</i>	
)	a	aizņemos no draugiem, vai bibliotēkā	7
)	t	nopērku	2
)	d	gan aizņemos, gan nopērku	1
.	7	<i>Kādu autoru darbi jums patīk vislabāk?</i>	
)	a	klasiķu	2
)	t	gan klasiķu, gan mūsdienu autoru	8
.	8	<i>Vai pārdomājat lasīto, diskutējot par to ar draugiem?</i>	
)	a	jā	2
)	t	nē	8
.	9	<i>Ko jūs gūstat, lasot grāmatas?</i>	
)	a	zināšanas un redzesloka paplašināšanos	6
)	t	izklaidēšanos	4
0.	1	<i>Vai dodat priekšroku nepazīstamiem autoriem?</i>	
)	a	jā	7

)	nē	1
)	lasu dažādu autoru darbus	2
1.	<i>Vai šomēnes esat izlasījis kādu grāmatu?</i>	
)	jā	4
)	nē	6
2.	<i>Vai no grāmatām kaut ko izrakstāt?</i>	
)	jā	0
)	nē	10
3.	<i>Vai grāmatās izdarāt kādas atzīmes/ piezīmes?</i>	
)	nē	10
)	jā, bet tikai paša grāmatās	0
4.	<i>Vai grāmata jums ir pirmajā vietā?</i>	
)	dodu tai priekšroku salīdzinājumā ar televīziju un kino	0
)	cienu visus veidus, kā iepazīties ar kultūras vērtībām	0
)	nē	10

Uzzināju, ka skolēnu iecienītākie rakstnieki, dzejnieki ir K.Skalbe, J.Osmanis, H.K.Andersens, A.Sakse.

Uz jautājumu „Kāda veida literatūrai dodat priekšroku?” skolēni galvenokārt atbildēja izklaidējošai; „Kam jūs lasīšanas laikā pievēršat lielāko uzmanību?”- žanram; „Vai izlasāt arī

neinteresantākās vietas?”-nē, šādas vietas izlaižu; „Kur un kā jūs lasāt?” vienīgi mājās, mierīgā atmosfērā; „Cik grāmatu jūs caurmērā izlasāt 3 mēnešos?”- nevienu; „Kā jūs grāmatas iegūstat?”- aizņemos no draugiem, vai bibliotēkā; „Kādu autoru darbi jums patīk vislabāk?”- gan klasiķi, gan mūsdienu autori; Vai pārdomājat lasīto, diskutējot par to ar draugiem?”-nē; „Ko jūs gūstat, lasot grāmatas?”- zināšanas un redzesloka paplašināšanos; „Vai dodat priekšroku nepazīstamiem autoriem?”- jā; „Vai šomēnes esat izlasījis kādu grāmatu?”- nē; „Vai no grāmatām kaut ko izrakstāt?”- nē; „Vai grāmatās izdarāt kādas atzīmes/ piezīmes?”- nē; „Vai grāmata jums ir pirmajā vietā?”- nē.

Kā redzams no dotajām atbildēm, skolēni diemžēl gandrīz nelasa grāmatas, ja lasa, tad tikai retais. Tas ir ļoti skumji...Pārrunājot šīs atbildes ar skolēniem, secināju, ka skolēni lasa vairāk žurnālus „Spicā”, „Avene”, „Popkorns”, „Junioru sports”, arī „Donalds Daks”, kuros ir daudz attēlu un lielu burtu. Visus rakstus žurnālā lasa tikai retais, parasti lasa kādu rakstu par konkrētu problēmu, kas tajā brīdī viņam ir aktuāla. Grāmatas lasa, ja skolotāja vai mamma liek, paši labāk izvēlas skatīties televīziju vai izmantot internetu.

Lai noskaidrotu, kādas ir skolēnu vērtības (kas dominē- materiālās vai garīgās vērtības), izstrādāju anketu „Manas vērtības”.

Skolēni tika iepazīstināti ar sarakstā minētajām vērtībām. Kad viņi bija iepazinušies ar minētajām vērtībām, tad vajadzēja sarakstā apvilkt tās 10 vērtības, kuras, viņuprāt, ir nozīmīgas! Pēc tam vērtības bija jāsarindo tabulā pēc svarīguma, piemēram, „1” vissvarīgākā, „2” nākošā pēc svarīguma utt.

Manas vērtības

Vērtības	No- zīmīgums	Vērtības	Nozīmīgums
Nauda.	10	Godīgums	6
TV, radio, internets.	9	Skolas biedri.	1
Priecāties par dzīvi (ceļot, iet uz kafejnīcām, kino).	9	Mājas.	4
Ģimene.	8	Sasniegt savu mērķi.	2
Automašīna.	7	Darbs.	1
Draudzība.	7	Skola.	1
Sports.	7	Saldumi.	1

Būt vienlīdzīgiem ar citiem.	6	Labi paēst.	1
„ES”.	6	Dvēsele.	1
Moderns apģērbs.	5	Grāmata.	1
Brīvība.	2	Palīdzība citiem.	0
Mīlestība.	2	Atbildība.	0
Būt apbrīnotam un atzītam.	3	Būt drošībā.	0

Kā galveno vērtību skolēni minēja naudu, tad masu medijus (televīziju, internetu, radio), tad priecāties par dzīvi (ceļojumi, kafejnīcas), kā ceturto vērtību minēja ģimeni. Jocīgi, ka skolēniem jau šajā vecumā svarīgas ir dažāda veida izklaides un nauda.

Lai noskaidrotu, kāpēc skolēni sarindojuši vērtības tieši tādā secībā, skolēni tika aicināti pirmajām trijām vērtībām uzrakstīt pamatojumu, kāpēc tās ir vissvarīgākās! Viens skolēns domā, ka bez naudas cilvēki nevar pat mācīties. Kāds cits domā, ka ar naudu var nopirkt visu, ko grib. Skolēns A domā, ja būtu cilvēkiem daudz naudas, tad nebūtu nabagu. Skolēns G raksta, ja viņam būtu daudz naudas, viņš nopirktu datoru. Skolēns D raksta, ja viņam būtu daudz naudas, viņam nevajadzētu ne mācīties, ne strādāt, viņam būtu daudz kalpu, kas visu darītu viņa vietā. Par TV, radio, internetu skolēni raksta dažādi. Skolēns Z saka, ka internetā ir „visforšākās” spēles, tam piekrīt arī skolēns I. Savukārt skolēni A un Z domā, ka internetā var uzzināt daudz jaunas un interesantas lietas, apskatīt bildītes; labprāt darbojas „Draugos”. L raksta, ka TV vajadzīgs, jo citādi mājās nav, ko darīt. Par radio nepieciešamību nerakstīja neviens skolēns, no tā secinu, ka skolēni vairāk skatās televīziju vai arī lieto interneta pakalpojumus. Skolēni, kā vienu no svarīgākajām vērtībām, min priecāšanos par dzīvi. Skolēns K raksta: „Kad izaugšu, sapelnīšu daudz naudas un braukšu apkārt visai pasaule.” Par ģimeni Skolēns A raksta: „Ģimene man ir visdārgākā, es mīlu savu ģimeni, bez ģimenes nezinu, ko es darītu.” L raksta: „Mana mamma mani ļoti mīl, viņa atdotu visu, manis dēļ. Tā ir mana ģimene.” D raksta: „Katram cilvēkam vajadzīga ģimene, arī man.” Pēc saņemtajām atbildēm, secinu, ka dažiem skolēniem ir vienpusēja vērtību izpratne.

Diemžēl pār skolēniem dominē materiālās vērtības vairāk nekā garīgās vērtības.

5.klases skolēni atbilst sava vecumposma psiholoģiskajam raksturojumam.

Ņemot vērā visus testa rezultātus, izstrādāju mācība satura tematisko plānu, kā arī sagatavoju mācību materiālu, lai veiksmīgi varētu norisināties mācību izmēģinājums Ozolkalna pamatskolas 5.klasē.

3. Metodisko paņēmienu sistēmas izmantošana Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” iepazīšanas mācību stundās

Domājot par literatūras pilnīgošanas ceļiem Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” iepazīšanas mācību stundās, darba autore uzskata, ka literatūras skolotāja darba virzienu iezīmē metodisko paņēmienu izmēģinājumi.

Literatūras mācību stundām ir estētiski intelektuāla iedaba. Uztveres vispārīgās psiholoģiskās likumsakarības nedrīkst mehāniski pārnest uz daiļdarbu uztveri, jo daiļdarbs top rakstnieka jaunrades procesā un kopumā saglabā viņa mākslinieciskās darbības iezīmes. Jāņa Poruka stāstu „Kauja pie Knipskas” lasot, klausoties, tajā iedziļinoties, skolēns, asociāciju rosināts, veido garīgu kontaktu, "sarunājas" nevis ar reāliem cilvēkiem, bet ar rakstnieces iztēles radītiem tēliem, gūstot emocionālu valdzinājumu.

Daiļdarbu kā vārda mākslas darbu savdabībai atbilst šādi skolotāja un skolēnu kopdarbības veidi jeb mācību metodes: daiļdarba, tā fragmentu lasīšana ar patosa izjūtu, asociāciju ierosināšanu, iesaistīšanos līdzradīšanā; izlasītā teksta komentēšana un skaidrošana; māksliniecisks stāstījums; esejiska apcere; pārrunas un analīze, kas neatvirzās no daiļdarba estētiski intelektuālās iedabas; problēmu risināšana, dispušs, diskusija, literārā tiesa; dialogiska saruna; literārās rotaļas; inscenēšana, dramatizācija; ilustrāciju aplūkošana un līmēšana; kino un video materiālu iepazīšana; mākslinieciska rakstura konkursi u.c. Katrā no šīm metodēm ir skolotāja un skolēnu darbības iezīmes; skolotāja darbībā īpaši nozīmīgs ir tās rosinātājpotenciāls.

Mācību metodes tiek konkretizētas Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” mācību uzdevumos, kas veidoti tā, lai rosinātu skolēnus aktīvai darbībai. Mācību uzdevums ir pedagoģisks modelis, kurā atveidota konkrētos nosacījumos veicamās darbības psiholoģiskā struktūra. Uzdevumus veidoju tā, lai domu darbības ceļš būtu jāveic arī skolēniem, pildot uzdevumus. Teiktajam vajadzīga piebilde: radošai darbībai nevar būt viens risinājums. Skolotājam grūtības sagādā tas, ka arī radošu uzdevumu literatūras mācībās var izvirzīt tikai loģiskā formā, bet tā risināšana neaprobežojas vienīgi ar analītisku darbību. Tā kā daiļdarbu apguve necieš pārlieku lietišķu pieeju, ir svarīgi, lai mācību uzdevums skolēnus ievirzītu arī tēlainā, emocionāli vērtējošā darbībā; tad nepieciešami arī emocionāli rosinājumi, kas var izraisīt ne tikai pārdomas, bet arī pārdzīvojumu, asociācijas, virzīt uz atskārsmi, pašatklāsmi. Līdzradīšanā ir intīma uztvērēja mijiedarbība ar daiļdarbu; tās ierosināšanai aizvien vajadzīga kāda radoša dzirksts no skolotāja puses. Lai sagatavotu produktīvus mācību uzdevumus, kas skolēnu apziņā var veidot problēmsituāciju, izraugos attiecīgās klases iespējam atbilstošas mācību problēmas. Modelējot rosinošu uzdevumu, tajā iekļauju faktu un izziņas materiālu, kas var palīdzēt skolēniem apliecināt radošās spējas un reizē arī sekmē tās veidošanos. Tad arī atklātos katra uzdevuma sagatavošanas un izmantošanas pedagoģiski psiholoģiskie nosacījumi un praktiskā darbība kļūtu produktīvāka.

Mācību uzdevumus veidoju, paredzot skolēniem iesaistīties dažāda veida mākslinieciski ievirzītā izziņas darbībā, kur priekšplānā izvirzās vai nu tēlaini emocionālais, vai intelektuāli loģiskais aspekts. Es vēlos skolēnus virzīt tā, lai viņi paši mēģinātu atrast uzdevuma risināšanas veidu, izjūtot izziņas prieku un estētisku gandarījumu.

Mākslinieciska saskarsme balstās uz iepriekšējām zināšanām un specifisku izziņas darbības pieredzi. Saskarsme ar daiļdarba varoņiem ir individuāla, personiska, skolēnam tā ir reizē saskarsme pašam ar sevi (pašizziņa). Ir svarīgi zināt, ka estētiskajā darbībā tēls ir māksliniecisko vērtību radīšanas veids un rezultāts. Skolēns saskarsmē ar vārda mākslas darbu meklē un rada uztvērējtēlu, iejūtas rakstnieces pozīcijā, kad jūt vajadzību pēc pašizteiksmes, grib paust savas domas un izjūtas par izlasīto un pārdzīvoto. Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” mākslinieciskās vērtības ir tādas, kam piemīt spēja katru skolēnu savdabīgi ietekmēt, saviļņot, ierosināt, sagādāt estētiski intelektuālu baudījumu. Mākslas darbs skolēnam kļūst par personības ieguvumu tikai viņa paša un daiļdarba aktīvā dialogā.

Plašākā nozīmē pedagoģiski mākslinieciskā saskarsme daiļdarbu apgūvē ir apmaiņa ar garīgām vērtībām (skaistais, labais, svētais, patiesais, cildenais), un literatūras mācības uzskatāmas par kultūras, īpaši estētiskās kultūras, aprites procesu, ko iezīmē vērtīborientējošs raksturs.

Savā diplomdarbā esmu pievērsusi lielu uzmanību vērtīborientācijai, sevis izzināšanai.

Galvenā metodiskā stratēģija: veidot tādas mācībsituācijas, kurās skolēni pārdzīvo cīņu, kad labais uzveic ļauno, čaklais saņem pelnīto atalgojumu, bet slinkais, ļaunais spiests laboties, godīga rīcība iegūst vispārēju cieņu un atzinību, atsaucīga sirds izrādās pārāka par brutālu spēku, tieksmi darīt ļaunu. Jo dziļāki šādi piedzīvojumi, jo lielāks mākslinieciskās audzināšanas efekts.

3.1. Skolotāja un skolēnu vērtīborientējošas sadarbības norise J. Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” veltītajās stundās

Gatavojot stundu plānus, apcerēju dažādas mācībsituācijas, jautājumus diskusijai, klases darbus, mājas darbus. Skolēnu darbi sakārtoti skolēnu radošo darbu mapēs.

1. mācību stunda.

Stundas temats: Jāņa. Poruka personība un daiļrades pasaule.

Stundas mērķis: 1. Iepazīstināt skolēnus ar J. Poruka personību, viņa dzimto pusi –

Druvienu.

2. Audzināt skolēnos cieņu pret rakstnieku, pret savu dzimto novadu.

3. Attīstīt izziņas interesi.

4. Veicināt interesi par J. Poruka darbiem.

Stundas gaita:

Gulbenes rajona karte.

Skolotāja, rādot Gulbenes rajona karti, iesāk sarunu par dzimto rajonu, par novadniekiem, kuri pazīstami visā Latvijā. Ceļojumu pa rajonu sāk ar savu dzimto vietu – Ozolkalnu.

Skolotāja jautā, ar ko pazīstams Ozolkalns.

Skolēns M atbild, ka Ozolkalnā ir mācījušies kordiriģenti brāļi Kokari.

Skolotāja turpina „ceļojumu” uz Lejasciemu.. Ar ko ir ievērojams Lejasciems? Atbildes neatskan. Skolotāja sauc puķes, lai pamudinātu atcerēties. Skolnieki nosauc „Pasakas par ziediem”, bet neatceras autoru. Skolotāja papildina, ka autore ir Anna Sakse. Skolotāja nosauc arī Zentu Mauriņu, jo arī viņas vārds saistās ar Lejasciemu. Rajona kartē tiek iezīmētas nosauktās vietas. Ceļojums turpinās uz Druvienu. Skolotāja jautā, ar ko ir ievērojama Druvienu. Skolēni nosauc Silmačus, skolēns D piebilst, ka ir bijis kopā ar vecākiem uz vasaras teātra izrādēm. Meitenes zina nosaukt Druvienas Veco skolu, arī tur ir bijušas kopā ar vecākiem. Tiek nosaukts arī darbs „Kauja pie Knipskas” un autors Jānis Poruks. Kartē tiek atzīmēta Druvienu. Skolotāja rezumē „ceļojuma” pa dzimto novadu maršrutu un izcilo novadnieku vārdus.

Rādot Jāņa Poruka foto portretu, skolotāja iesāk stāstījumu par rakstnieku, dzejnieku, dramaturgu Jāni Poruku.

Skolotājas stāstījumā atklājas aktuālākie J. Poruka dzīves un darba posmi. Stāstījuma plāna punkti tiek pierakstīti uz tāfeles, bērni tos ieraksta literatūras pierakstu kladēs.

1. Jāņa Poruka dzīves dati.

J. Poruks dzimis 1871. gada 13. oktobrī Druvienas pagasta „Prēdeļos”, saimnieka ģimenē. Tieši desmit gadus ilga dzejnieka bērnība un to viņš pavada „Prēdeļos” – brīvē un bezrūpībā. Cik vien iespējams savu pirmdzimto Poruki lutina, spiešus pie darba nespiež. Zēns strādā tikai tādus darbus, kas pašam pa prātam. Jānim šādas tiesības, jo starp bērniem viņš tēvam, bet sevišķi mātei, ir tas pats mīļākais, tas luteklītis, kā to pats dzejnieks atzīst:

Auklēts, pajāts, aijāts tiku,

Mīļots vairāk nekā citi,

Tāpēc izaugu par tādu,

Kurš nu sūdzas, ka iet grūti.

Dzejnieka bērnība ir iespaidiem bagāta. Kā daudziem, arī Jānim Porukam bērnība ir un paliek pats skaistākais dzīves posms.

Poruku Jāņa cerības paliek nepiepildītas – ne par pabeigtu izglītību, ne par stabilu vietu dzīvē, ne par biežāku maizes šķēli

Paliek nepiepildīti sapņi, jo tos pārtrauc smaga slimība un Poruks 1911. gada 25. jūnijā pirms saules lēkta mirst Tērbatā ar akūtu nieru iekaisumu.

2. Pirmie skolas gadi.

1881. gadā uzsāk mācīties *Druvienas pagastskolā* un tajā mācās līdz 1885. gada pavasarim. Par savu pirmos kolu Poruku Jānis uzrakstījis tikai vienu vienīgu darbu „Kauja pie Knipskas”. Tas patiesi ir piemineklis ne vien Poruka skolas gadiem, ne vien Druvienas skolai, bet arī veselai Poruku paaudzei. Nākošie divi gadi pāriet *Liezēres draudzes skolā*, šajā skolā sevišķi labvēlīgi apstākļi viņa literārajām interesēm. Abās šajās skolās pavadītie gadi uzlūkojami par vieniem no gaišākajiem Poruka dzīves posmiem. *Cēsu pilsētas skola* Jānim Porukam ir nozīmīga ar to, ka tajā viņš var papildināt savas zināšanas krievu un vācu valodā, kā arī krievu klasiskajā literatūrā.

3. Studijas.

Studijas turpina *Rīgas Politehniskā institūta priekšskolā*. Bet 1893. gadā aizbrauc uz Vāciju, lai iestātos *Drēzdenes konservatorijā*, kur studē klavierspēli, mūzikas vēsturi, arī filozofiju. 1894. gadā atgriežas Latvijā un uzsāk studēt ķīmiju un komerczinības *Rīgas Politehniskajā institūtā*.

4. Publikācijas.

Rakstījis stāstus, dzejoļus, romānu, tēlojumus, rakstus par mūziku, glezniecību, teātri, literatūru, sentences – lakoniskus izteicienus, kuros ietverta kāda atziņa, pamācība.

Pirmā publikācija – stāsts „Purvaiņos” (1888.), pirmā grāmata izdota Vācijā „Nākotnes reliģija” (1894.).

Skolotāja turpina stāstīt par Jāni Poruku: „Izcilais latviešu tautas rakstnieks, dzejnieks, dramaturgs Jānis Poruks esot meklējis pērles: meklējis tās upēs, cilvēku dvēselēs. Upēs nestrada. Dvēselēs – pa retam. Bet tās īstākās un mirdzošākās pērles radījis viņš pats savos darbos.” Teksts uzrakstīts uz lielās lapas, uzlikts virsū Poruka bagātajam grāmatu klāstam. Skolotāja noceļ lapu un bērni iepazīstas ar Poruka sarakstītajiem

darbiem. Skolotāja parāda J. Poruka sarakstītos darbus. Ar lielu interesi bērni skata grāmatas. Skolēniem īpaši patīk jaunākais „Kauja pie Knipskas” izdevums (Cēsis 2003 I/U „Sarma ”)

Mājās skolēni pierakstu kladēs veido tabulu:

Es zināju par sava rajona izcilajiem cilvēkiem (literātiem, māksliniekiem)	Es uzzināju literatūras stundā jaunu par sava rajona izcilajiem cilvēkiem (literātiem, māksliniekiem). Ko vēl varu papildināt?

Stundas nobeigumā skolēni rezumē, kas patika, ko jaunu uzzināja, ko vēl gribētu zināt.

Atbildes ir visdažādākās. Dažiem skolēniem ļoti patikusi jaunā grāmata „Kauja pie Knipskas”, vairākus ieinteresējuši mūsu rajona novadnieki, viņi nav domājuši, ka esam tik bagāti. Skolēniem ātrāk gribas iepazīties ar grāmatu „Kauja pie Knipskas”.

Skolotāja pasaka paldies par stundu, par izraisīto interesi.

2. mācību stunda.

Stundas temats: J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”.

Apakštēma: „Buņģis un viņa draugi”.

Stundas mērķis: 1. Sagatavot skolēnus J. Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” uztverei.

2. Iepazīt J. Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” varoņus.

3. Attīstīt skolēnu prasmi lasīt, veicot konkrētu uzdevumu.

4. Mācīt vērtēt, saskatīt labo un atšķirt slikto.

5. Atrast tekstā un veidot arī pašiem cilvēka portreta aprakstu.

6. Turpināt „ceļojumu” pa literatūras veidu, paveidu, žanru taku, lai mācētu atšķirt stāstu no citiem daiļliteratūras žanriem.

7. Mācīt veidot vecvārdu vārdnīcu, darboties ar vārdnīcām.

Stundas gaita:

Skolotāja ar frontālo jautājumu palīdzību pārbauda iepriekšējā stundā apgūto. Rajona kartē skolotāja rāda Ozolkalnu, Lejasciemu, Druvienu, skolēni stāsta, ar ko katra vieta ir ievērojama. 4 skolēni ļoti labi zina un atceras visu.

Skolēni atver pierakstu klades, viens no zēniem izlasa, ko jaunu ir uzzinājis iepriekšējā stundā. Uz kartes rāda vietas, par kurām runā.

Skolotāja turpina iepazīstināt ar darbu „Kauja pie Knipskas”. Stāstā ir attēlota skola pirms vairāk nekā 100gadiem. Taču joprojām tā saista lasītāju ar visu tajā notiekošo. Darbā spilgti tēlota divu zēnu Cibiņa un Buņģa savstarpējās attiecības, kuru pamatā ir materiālo un garīgo vērtību sadursme. Tas ir vienīgais darbs, kurā aprakstīti Poruka četri pavadītie gadi Druvienas pagastskolā.

Par ko Poruks aizsācis sarunu ar lasītāju?

Jautāju to bērniem. Pamatā vienveidīgas atbildes: „par kauju pie Knipskas”, „par Cibiņu un Buņģi”, par skolu u.tml. Tā liecina, ka skolēni vēl nav īsti gatavi stāsta uztverei. Skolotāja bērniem citē J. Poruka dzejas rindas:

„Ir daudz pie debesīm zvaigžņu,
Un katra savādi mirdz;
Ir daudz uz pasaules ļaužu,
Un katram savāda sirds.”

(Šis teksts arī uzrakstīts uz tāfeles)

Skolotāja jautā, kurš vārds šajās rindās jāsaprot pārnestā nozīmē? („Sirds.”) Arī Cibiņam un Buņģim- „katram savāda sirds” (iekšējā pasaule). Tā saruna ar bērniem aizsākas par stāsta mākslinieciskajām vērtībām. Kopīgi noskaidrojam, kas ir stāsts, kādas ir tā pazīmes. Secinājumus ierakstām pierakstu kladēs.

Skolotāja nolasa teikumus, kuros ietverti vārdi, kuru nozīmi skolēni varētu nezināt: tie ir teikumi, kuros ir vārdi: griveņiks, toš- tost, brūveris, kaļķīši. Pēc konteksta skolēni mēģina uzminēt nezināmo vārdu nozīmi. Viena zēna atbilde ir pilnīgi precīza: brūveris – alus darītājs, vārdu zinot, jo vectēvs esot labs alus darītājs, kuru bieži saucot par brūveri. Ar pārējiem vārdiem iet grūtāk. Kaļķīši – sapratuši kā maciņš. Skolotāja uzaicina izveidot nezināmo vārdu vārdnīcu.

Vārds	Skaidrojums	Savi piemēri

Skolotāja uzaicina izlasīt 1. stāsta fragmentu no mācību grāmatām. Lasot ietvert dažādu balsis intonāciju, žestus, mīmiku. Sarunu lasa lomās. Skolotāja jautā, kā Buņģi raksturo viņa valoda. Skolēni atbild: nepieklājīgs, nekulturāls, nepatīkams. Skolotāja jautā, pēc kā var vēl raksturot cilvēku?

– Pēc ārējā izskata, – pēc viņa darbiem un uzvedības, – arī pēc runāšanas.

Kopīgi secina, ka cilvēka portrets ir viņa apraksts (seja, apģērbs, mīmika, žesti u.c.)

Darbs ar tekstu. Atrast un izrakstīt Buņģa aprakstu – portretu! Skolēniem uzdevums padodas viegli.

Mājas darbs. Izmantojot attēlus mācību grāmatas beigās, veidot viena cilvēka aprakstu.

Vērtēt Buņģi un viņa draugus! Kāpēc Buņģis simpatizē vai rada nepatiku?

Refleksijai. Uzdevumi darba burtnīcā 1. un 2. Uzaicina izlasīt, kuri apraksti stāsta par Cibiņu, kuri - par Buņģi.

Skolēni veido teikumu: Es aizstāvu Cibiņu/ Buņģi, jo.... .

Ar portretu veidojumiem veiksmīgi tiek galā visi. Arī teikumi tiek veidoti, tomēr divi zēni vēlas aizstāvēt Buņģi, jo paši sevī saskatot līdzību ar Buņģi un to uztver, ka sevi ir jāaizstāv.

3. mācību stunda.

Stundas temats: J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”.

Apakštēma: „Buņģis un Cibiņš cīnās”.

Viedoklis.

Stundas mērķis:

1. Mācīt skolēniem vērtēt literāro varoņu valodu, uzvedību, raksturu.
2. Rosināt izziņas interesi.
3. Rosināt izprast zinātkāri, labestību, līdzjūtību kā vērtības.
4. Mācīt izprast un apzināties, kas ir labi, kas ir slikti.
5. Vērtēt Cibiņa un Buņģa uzvedību dažādās situācijās.
6. Attīstīt sociālās prasmes strādāt pāros.

Stundas gaita:

Skolotāja liek atvērt pierakstu klades un izlasīt mājas darbu. Skolniece X ir raksturojusi zēnus, kuru foto attēli ir 152.lpp. Skolnieks Y raksturojis divus suņus, kuru

fotoattēli ir 153.lpp. Kopīgi secinām, ka raksturot var jebkuru dzīvu būtni, katram ir savs izskats, uzvedība, rīcība.

Skolotāja izmanto attēlu no grāmatas „Kauja pie Knipskas” (redzami zēni, Buņģis lielās ar savu piskaru). Skolēni strādā pa pāriem, katram pārim jāveido sava zēna apraksts. Ar paveikto iepazīstina pārējos klases biedrus.

Skolēnu atbildes, raksturojot Buņģi:

a) lielīgs, lieliem, apaļiem, sārtiem vaigiem, dūšīgs, labi ģērbies, var redzēt, ka nedzīvo trūcīgi;

b) pēc Buņģa sejas izteiksmes var spriest, ka ir lielīgs;

c) lepns, ka viņam viss ir.

Cibiņu:

a) kluss, prātīgs zēns, nopietns, ģērbies gana trūcīgi;

b) gaiši mati;

c) mierīgs, izskatās rātns.

Skolotāja turpina ar stundas nākošo apakštēmu „Buņģis un Cibiņš cīnās”. Skolēniem dots uzdevums paņemt pierakstu klades un, klausoties skolotājas lasītajā tekstā, pēc dzirdētās informācijas izskaidrot „krievu” un „turku ” pulku veidošanos.

„Krievu” pulku veidošanās.	„Turku ” pulku veidošanās.

Skolotāja lasa tekstu 2 reizes.(Teksts Skolotāju grāmatā 149.lpp.)

Skolēni lasa ierakstīto informāciju.

„Krievi” ir tie, kuri gulēja ziemeļu pusē, tie jau bija vecākie skolēni, kuri runāja krieviski un mācījās vēsturi.

„Turki ” bija tie, kuri gulēja dienvidu pusē, tie bija pirmziemnieki un neapdāvinātie otrziemnieki.

Kopīgā sarunā noskaidrojam, kas ir neapdāvinātie otrziemnieki. Skolēni secina, ka ne visiem skolēniem viss labi padodas. Ir arī tagad tādi skolēni, kuriem mācību vielas apguve sagādā grūtības. Monta papildina, ka otrziemnieki jeb otrgadnieki, kā tagad tos saucam, var būt arī tādi, kuri ir slinki mācības, neko negrib darīt, nemācās. Skolēni secina, ka galvenais pienākums ikvienam skolēnam ir mācīties, ir jābūt gudriem, lai varētu kaut ko dzīvē sasniegt. Skolotāja uzaicina turpināt tālāk iepazīties ar tekstu no mācību grāmatas. Uzmanība jāpievērš lasīšanas tehnikai.

Skolēni pēc kārtas lasa tekstu. Sarunas lasa lomās.

Pēc izlasītā teksta skolotāja jautā, kurā kaujinieku grupā iesaistītos tu?

Skolnieks X: „Es gribētu būt „krievu”, jo viņi bija stiprāki.”

Skolnieks Y: „Es gribētu būt „turku”, jo gribētu palīdzēt vājākajiem uzvarēt”.

Skolotāja uzaicina atrast, kurš viņuprāt teikums vislabāk palicis atmiņā.

Gandrīz visi skolēni atrod teikumu: „Cibiņš vēl nevienam nebija sitis.”

Skolotāja turpina sarunu par to, vai otram sist ir labi vai slikti.

Meitenes uzskata, ka otram sist nav labi. Zēniem tomēr uzskats ir citādāks. Viņi tomēr uzskata, ja tev kāds iesit, tad jāsit pretī. Klasē veidojas saruna, vai piekrīt zēnu viedoklim.

Skolniece Z: nevajag sist pretī, jo tas nav labi, var gadīties, ka var sākties kautiņš un rezultāts var būt vēl sliktāks, var gūt traumas, labāk meklēt citu risinājumu.

Skolotāja jautā, kurš varētu uzlikt roku uz sirds un pateikt, ka nevienam vēl dzīvē nav sitis.

Tikai divas skolnieces. Turpinām sarunu par to, ka sist nav labi. Nedrīkst darīt otram sāpes.

Skolotāja jautā, kāpēc tomēr Cibiņš šajā kaujā paņēma rokā sniega pikū un gribēja to sviest Buņģim?

Skolnieks Y: „Cibiņš saprata, ka lielie dara pāri mazajiem.. Sapuliņš bija vājāks, mazāks par Buņģi. Viņš gribēja aizstāvēt Sapuliņu.”

Skolotāja: „Kur radās Cibiņa spēks un drosmē cīnīties? ”

Viena no meitenēm: „Viņam bija žēl Sapuliņa, jo Buņģis sāpīgi iemeta ar pikū Sapuliņam. ”

Skolotāja: „Kā jūs domājat, kas notika tālāk? ”

- Cibiņš sapikoja Buņģi.

- Sākās Cibiņa un Buņģa cīņa.

- Turpinājās pikošanās.

- Cibiņš Buņģi sapikoja un pateica, ka viņš darīja ļoti slikti, ka svieda ar cietām pikām mazākajiem.

- Cibiņš juta līdzi Sapuliņam, mierināja viņu, abi kopā ar Sapuliņu turējās pretī Buņģim.

Mājās: Skolēni pierakstu kladēs izsaka savu viedokli, kas ir labi un kas ir slikti. Vērtē savu un arī savu klasesbiedru uzvedību.

Labi	Slikti

Izlasa teksta turpinājumu 77.lpp.un atbild uz jautājumu: „Cik godīga tavuprāt bija cīņa?”

4. mācību stunda.

Stundas temats: J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”.

Apakštēmas: „Cibiņa sapnis”, „Notikumu atrisinājums” un „Cibiņa izsalkums, bojāeja”.

Stundas mērķis: 1.Mācīt vērtēt, kā tu rīkotos, pamatot savu spriedumu, kāpēc?

3. Rosināt tekstu lasīt ar izteiksmi, attīstīt stāstītprasmi.

4. Veidot izpratni par sirdsapziņu, laimi, kā vērtību.

Stundas gaita:

Skolotāja uzaicina skolēnus turpināt iesākto sarunu par to, kas ir labs un kas ir slikts.

Skolēni atbild uz mājās uzdoto jautājumu. Atbildes ir visdažādākās.

- Labi, ka klasē rīkojam kopīgus klases vakarus, aktīvi piedalāties dažādās sporta sacensībās. Labi, ka klases zēni nav kauslīgi.
- Prieks, ka mācāties labi, ka ziemā bieži dodamies kopīgi laukā pikoties, ka klasē apsveicam viens otru dzimšanas dienā. Daniels: Patīk, ka meitenes un zēni draudzējas, nedara viens otram pāri.
- Reizēm nepatīk, ka klasē nāk vecāko klašu zēni, smejas par kādiem mūsu darbiem. Patīk, ka audzinātājs vienmēr pasākumos ir kopā ar mums.
- Reizēm nepatīk, ka meitenes grib pasmieties, ja nezinām kaut ko, arī paši reizēm gribam viens par otru pasmieties. Patīk, ka rūpējamies par savu klasi.

Secinām, ka klases kolektīvā jābūt savstarpēji izpalīdzīgiem, draudzīgiem, vienam otru jāciena, jāpalīdz, ja mācībās neveicas tik labi.

Skolotāja uzaicina uz mirkli aizvērt visiem acis un pasapņot, par ko es gribu kļūt, kāda būs mana dzīve nākotnē.

Skolēni atver acis un uzzīmē savu sapni.

Skolotāja: „Arī Cibiņam bija savs sapnis. Paklausieties, kāds bija Cibiņa sapnis.”

Skan audioieraksts „Cibiņa sapnis”. Skolēni klausās audioierakstu un atbild uz jautājumu, kāds bija Cibiņa sapnis.

Kopīgi secina, ka Cibiņa sapnis bija skaists, bet nereāls.

Skolotāja uzaicina skolēnus pildīt darba burtnīcā 3. uzdevumu. Iekrāsot Cibiņa izjūtas un sapni!

Skolotāja: „Vai varam pateikt, kas ir dienasgrāmata?”

- Dienasgrāmata ir tā, kurā mēs rakstām mācību stundas, uzdoto vielu, kurā ir ziņojumi vecākiem.
- Dienasgrāmatas ir reizēm meitenēm, slēdzamas, kurās raksta atminās, varbūt savus radošos darbus. Arī pārējie skolēni tam piekrīt.

Skolotāja pastāsta, ka ir dienasgrāmatas, kurās ikviens cilvēks raksta lietas, kuras grib paturēt tikai sev, kuras nevēlas atklāt citiem. Un nevienam nav tiesības lasīt tādu dienasgrāmatu, ja rakstītājs to neveļas. Dienasgrāmatas ir rakstījuši arī rakstnieki, tas ir vēstījuma veids, stāstījums par notikumiem.

Skolotāja mudina iepazīt tekstu par tālāko notikumu atrisinājumu.

Skolēni klausās audioierakstu un veic uzdevumu darba burtnīcā: „Ko Cibiņš rakstītu savā dienasgrāmatā?”

Mājās. Skolēniem jāizlasa stāsta nobeigums. Jāatbild uz jautājumiem.

1. Kāpēc, tavuprāt, autors ļauj Cibiņam nosalt?
2. Kā tu rīkotos autora vietā?

5. mācību stunda.

Stundas temats: J. Poruka stāsts „Kauja pie Knipskas”.

Apakštēma: „Saruna par Cibiņa skolas laiku un savējo”.

Stundas mērķis: 1. Rosināt skolēnos izpratni par atšķirību skolas dzīvē agrāk un tagad.

2. Veidot vērtību izpratni.
3. Attīstīt skolēnos pēc iespējas plašāku emociju gammu.
4. Palīdzēt skolēniem veidot pārskatu par agrāko laiku skolu un mūsdienu skolu. Mācēt izvērtēt, kas ir labs un kas ir slikts.

Stundas gaita: Skolotāja stundas sākumā uzaicina padomāt par to, kas ir laime. Kurš sevi var nosaukt par laimīgu? Apkārt mums dzīvo daudz cilvēku. Vai viņi ir laimīgi? Kas, tavuprāt, ir laime? Lai veicinātu domāšanu, skolotāja uzaicina noklausīties audioierakstā R. Paula dziesmu „Laimīte” (J. Petera teksts).

Pēc dziesmas noklausīšanās skolēni atbild jautājumiem:

- 1) Kurš sevi var nosaukt par laimīgu?
- 2) Vai cilvēki mums apkārt ir laimīgi?
- 3) Kas, tavuprāt, ir laime?

Skolēnu atbildes:

- Laime ir tad, kad tev ir mīļi vecāki, kad ir abi vecāki, kad ir mājas, kur tiec gaidīts. Laime ir, ja neslimo.

- Laime, ja esi vesels, vari labi mācīties, ir nauda.

- Laime, ka nav kara, nav posta, nedzīvojam badā.

- Laime, ka labi mācos, daru laimīgu savu māmiņu, nedaru viņai pāri.

Skolēns X uzskata, ka cilvēki ir gan laimīgi, gan nelaimīgi. Nelaimīgi ir, ja nav darba, nav naudas, nav kur dzīvot.

-Laimīgs ir tas cilvēks, kam ir darbs, ģimene, draugi, māja, nauda.

Skolotāja jautā, vai skolēns var būt laimīgs.

Atbildes ir apstiprinošas.

Skolēni uzskata, ka, laimīgs ir tad, ja labi mācās, ja veicas mācības, ja labi sporto, var piedalīties dažādos pulciņos.

Skolotāja jautā, vai visi ir laimīgi, ka var mācīties.

Skolnieks Y: „Būtu vēl laimīgāks, ja būtu labākas sekmes.”

Skolnieks X: „Varam būt laimīgi, jo varam iet skolā, mācīties, varēsim iegūt profesiju, strādāt, pelnīt naudu.”

Kopīgi secinām, ka bērns var būt laimīgs, ja ir laba ģimene, ir abi vecāki, vecākiem ir nauda, varam mācīties. Turpinām sarunu par skolu. Kāda tā bija agrāk un kāda ir tagad?

Skolēniem dotas lapas, uz kurām jāuzraksta, kāda bija seno laiku skola, kāda mūsdienu un kas abām ir kopīgs.

Pārrunājot, secinām, ka vienmēr skolā ir bijis bērniem jāmācās, protams, mūsdienu skola ir daudz modernāka, arī skolēniem ir moderni skolas darba rīki. Skolās ir ēdnīcas, kur bērni var paēst siltas pusdienas, tās nav jāņem līdzi no mājām.

Skolotāja: „Arī Cibiņa sapnis bija mācīties, iegūt izglītību, būt vienmēr paēdušam, bet viņa sapnītis pārtrūka neizsapņots... . Pastāstīsim savus sapņus!”

Skolēni stāsta savus sapņus.

Mājās uzdevums: Pārskatīt stāstu un padomāt, kurš no stāsta fragmentiem tev likās visaizraujošākais, visskumjākais, visneticamākais, vistēlainākais, visikdienišķākais. Pamatot savu atbildi, kāpēc?

Atkārtot no Latviešu valodas mācību grāmatas vēstules rakstīšanas noteikumus!

6. mācību stunda.

Stundas temats: Radošo darbu un vērtību stunda. (vēstule, aptauja...)

Stundas mērķis:

1. Veicināt interesi apmeklēt J. Poruka muzeju Druvienā.
2. Izvērtēt katra ieguvumu, lasot J. Poruka darbu „Kauja pie Knipskas”
3. Vērtēt labo un sliktu.
4. Rakstīt vēstuli.

Stundas gaita:

Klasē atkal J. Poruka portrets, dažādi grāmatas „Kauja pie Knipskas” izdevumi.

Uz tāfeles teksts: „Jānis Poruks esot meklējis pērles: meklējis tās upēs, cilvēku dvēselēs. Upēs neatrada. Dvēselēs – pa retam. Bet tās īstākās un mirdzošākās pērles radījis viņš pats savos darbos.”

Audioierakstā skan vēlreiz R.Paula dziesma „Laimīte”. Skolēni tiek noskaņoti radoša darba stundai.

Skolotāja izdala papīra lapas un liek katram uzrakstīt vēstuli. Vēstuli var rakstīt kādam no stāsta varoņiem, var rakstīt arī Cibiņa skolotājam (neaizvainojot). Vēstules tiek atdotas skolotājai.

Stundas nobeigumā skolēniem tiek izdalītas aptaujas lapas „Pastāsti man...”.
„Es stāstu par J. Poruka grāmatu „Kauja pie Knipskas”.

Pastāsti man... .

Es stāstu par Jāņa Poruka grāmatu „Kauja pie Knipskas”.

1. Ko Tu domāji par grāmatu, kad to pirmoreiz ieraudzīji?
2. Kas šajā grāmatā Tev likās dīvains, neparasts?
3. Kādu laika posmu aptver grāmatā aprakstītie notikumi?
4. Ko Tu stāstītu draugiem par izlasīto grāmatu? Kāpēc?
5. Vai Tu ieteiktu saviem draugiem izlasīt šo grāmatu? Kāpēc?
6. Vai bija garlaicīga lasīšana? Kāpēc?
7. Vai Tu esi lasījis līdzīgus darbus?
8. Vai Tu labprāt vēlreiz lasītu šo grāmatu?
9. Vai kāda persona grāmatā atgādināja Tev kādu cilvēku, ko Tu pazīsti?
10. Kādas atziņas Tu guvi, izlasot Jāņa Poruka darbu „Kauja pie Knipskas”?

Stundas beigās skolotāja pateicas par skolēnu darbu un mudina vasarā apmeklēt Druvienā Veco skolu – muzeju, kurā uzzinās vēl daudz ko jaunu, interesantu gan par Jāni Poruku, gan par stāsta varoņiem, gan reāli dzīvē apskatīs stāstā pieminētās vietas.

Katrs skolēns saņem lapiņu no margrietiņas ziedu ar skolotājas uzslavām:

- Tavs darbs bija ļoti precīzs;
- Tu proti domāt patstāvīgi;
- Tu esi savā darbā bijis oriģināls, radošs;
- Tu esi strādājis pēc labākās sirdsapziņas;
- Tava enerģija bija pārsteidzoša;
- Tu strādāji ar lielu rūpību;
- Tavas darba prasmes bija lieliskas;

- Tev patiešām bija labi izpildīti darbi;
- Tavas darba prasmes bija lieliskas.

Skolotāja uzslavē arī visu klasi kopumā par veiksmīgo sadarbību:

- man patiešām ir gandarījums, ka noraugos, kā jūsu klase strādāja mācību stundās;
- prieks par jūsu aktivitāti stundās;
- gandarījums par jūsu attieksmi pret darbu.

3.2. Skolotājas un skolēnu sadarbības rezultātu apkopojums un izvērtējums

Skolotājas un skolēnu izmēģinājuma sadarbība notiek 6 mācību stundās. Tās veltītas Jāņa Poruka darba „Kauja pie Knipskas” apguvei. Visās stundās var vērot un analizēt skolēnu attieksmi pret mācāmo darbu un pret sava rajona literatūras dižgaru Jāni Poruku. Skolotāja vērtē, kā skolēni piedalījās darbā mācību stundās, kāda bija savstarpējā sadarbība, ar kādu interesi vai gluži pretēji - apātiju skolēni lasīja tekstu, izdzīvo līdzīgu stāsta varoņu gaitām un darbiem, kā vērtē stāsta varoņu arī savu un savu klasesbiedru uzvedību, kā pilda uzdotos darbus. Kā spēj saskatīt un atšķirt, kas ir labi un kas ir slikti. Ar cerību, ka vismaz daži skolēni vasarā apmeklēs Poruka muzeju Druvienā, skolotāja beidz savas prakses stundas 5. klasē.

Atbildot uz jautājumiem, kā arī iesaistoties diskusijās, izsakot savu spriedumu, vērtējumu, skolēni parāda ļoti lielu aktivitāti. Kopumā klase nav liela – 9 skolēni, tas arī ļāva skolēniem labāk izteikt savas domas, nav kauns pateikt to, ko domā. 5. klases skolēnu vecums vēl ir, kad viss interesē, kad liekas, ka actiņas mirdz, ja skolotāja sniedz informāciju, kura ir ieinteresējusi. Tā jau pirmajās stundās skolēniem patiku un prieku sagādā, ka viņi var piedalīties kopīgā sarunā ar skolotāju par sava rajona novadniekiem, ievērojamiem cilvēkiem. Īpaši labi vērtē, spriež, arī pamato savas doma. Bērnus ļoti ieinteresē jaunākais Jāņa Poruka grāmatas „Kauja pie Knipskas” izdevums (Jānis Poruks „Kauja pie Knipskas” Cēsis 2003 I/U apgāds „Sarma”).

Šis Jāņa Poruka darbs ir kā atslēga uz cilvēku sirdi, jo mīlestība, līdzcietība, žēlsirdība ir tās vērtības, kurām vajadzētu mājot ikviena cilvēka sirsniņā. Lai kā arī zēniem it kā gribas parādīt savu bravūru, parādīt, ka zēni neraud, tomēr stāsta nobeigumā klasē iestājas klusums,

kautrīgākie ilgāku laiku sēd galvas nodūruši, jo laikam jau sāļā asara tomēr spraucas cauri skropstu mežam. Bet negribas parādīt citiem, ka tās ir žēluma asaras, žēl Cibiņa. Tomēr stāsts un tajā atainotie notikumi ir aizskāruši kādu sāpīgu sirds stīdziņu... .

Strādājot ar skolēniem nelielā lauku pamatskolā, liekas, ka reizēm esam kā viena liela ģimene, bērni ļoti atvērti, labprāt stāsta par piedzīvoto, par pārdzīvoto, jūtams, ka viņu sirdīs valda labestība un mīļums. Labu domu devis pats rakstnieks, ka „bālie, lēnie zēni ar sapņaini mirdzošām acīm arī ir varoņi”.

Kā tad izpaužas Cibiņa varonība? Kā atklājas viņa garīgais pārākums pār Buņģi? Skolēni saprot, ka otram sist nav labi, ka ne jau viss ir atrisināms ar dūres spēku. Stāsts liek ikvienam pārdomāt, izvērtēt sevī, kā es rīkotos, kādi ir mūsdienu vienaudžu uzskati par iejūtību, par līdzcilvēcību, cīņu pret ļaunumu. Kādam vajadzētu būt mūsdienu zēnam? Klasē nebaidās izteikt viens par otru vērtējumu.

Skolēni paši lepni, ka zin jau kaut ko par savu rajonu, lepni, ka arī viņi mācās skolā, kura ir ievērojama, jo mācījušies kordiriģenti brāļi Kokari. Kad pēdējā stundā pēc uzaicinājuma aizbraukt vasarā uz Druvienu apskatīt Poruka muzeju, atskan daudz balsis „Jā!”, tad skolotājs var būt gandarīts, jo darbs nav bijis velts.

Runājot par savu un Cibiņa bērniību, tāpat par tā laika skolu un mūsdienu skolu, izskan skolēnu viedoklis, ka gan rakstnieka, gan Cibiņa bērniība nemaz nelīdzinās mūsu bērniņai. Arī skolas tagad ir pavisam citas.

Stāsts ir interesants, tas var ieinteresēt 5.klases skolēnus.

Skolotāju priecē, ka skolēni pratuši diezgan precīzi raksturot stāsta galvenos varoņus: Buņģi, Cibiņu, tādējādi parādot savu attieksmi pret stāsta tēliem.

Skolēni labprāt izsaka savas domas, viedokli, prot to aizstāvēt. Skolēni spēj iejusties rakstnieka veidotajā izjūtu pasaulē.

Katrs skolēns, lasot stāstu, ir ieguvis sev ko nozīmīgu un vērtīgu. Tas atklājas sarunās ar bērniem, kopīgā darba izvērtējumā.

Kopumā, izvērtējot metodiskās sistēmas īstenojumu 5.klasē, secinu, ka skolotājas darbība ir rezultatīva un produktīva, jo katrs skolēns atradis ko sev patiešām svarīgu, nozīmīgu, interesantu, aizraujošu un vērtīgu. Skolēni ir apzinājuši tādas nozīmīgas vērtības J. Poruka stāstā „Kauja pie Knipskas” kā darbs, mājas, izpalīdzība, čaklums, zinātkāre, prieks, cieņa, paklausība, laipnība, devīgums, labestība, izturība ciešanās, tīra sirdsapziņa, vecāku mīlestība, sevis pilnīgošana, sevis savaldīšana.

Pēc tā, kā skolēni lasa tekstu, klausās teksta lasījumu, strādā ar tekstu secinu, ka skolēniem patīk lasīt tekstu, izmantojot gan atbilstošu mīmiku, gan žestus, gan mainot attiecīgi balsi tembru un intonāciju. Skolēniem patīk sapņot, patīk savas izjūtas attēlot krāsās,

patīk fantazēt un iztēloties. Stāsts ir uzrunājis viņus. Skolotāja aicina uzzīmēt savu sapni, skolēni zīmējot attīsta savu vizuālo iztēli, viņiem patīk radoša izpausme. Īpaši skolēnu aktivitāti rosinošs darbības līdzeklis ir dažādi radošie darbi, kur atklājas ne tikai skolēnu prāts, bet arī emocijas un attieksmes. Skolēniem patīk radoši uzdevumi un darbi, jo tad skolēns var izpausties un parādīt, ko var izdarīt. Skolēni ļoti labprāt zīmē. Tas ir viens no radošajiem darba veidiem. Zīmējumos un citos radošajos darbos var saskatīt, kas skolēniem vērtīgs un svarīgs, jo darbos tiek parādīta sava attieksme, emocijas. Skolotāja dod skolēniem iespēju sevi parādīt, rosinot zīmēt, ilustrēt, rīkot izstādi, lai skolēni var apskatīt arī citu skolēnu darbus.

Dažu skolēnu atbildes rosina domāt, ka viņi īsti neizprot vecos vārdus, tādēļ kopīgi tie tiek pārrunāti, veidota vārdnīca.

Skolēni apzinās minētās ētiskās vērtības, ka labais uzvar ļauno.

Skolēni uztver stāstā minētās ētiskās vērtības, ka pasaulē ir dažādi cilvēki- ir labi un ir ļauni, ir trūcīgi, ir bagāti, ir taisnīgi, ir meļi. Un tomēr labajam ir jāuzvar.

Uz jautājumu: „Vai jūs varat uzlikt roku uz sirds un teikt, ka neesat nevienam dzīvē iesitis?” To var izdarīt tikai divas skolnieces. Jārunā par to, vai drīkstam fiziski otru ietekmēt, pazemot. Bērniem pašiem ir daudz piemēru no ikdienas skolas dzīves. Skolēni tomēr ir uztvēruši, ka tā nedrīkst rīkoties.

Skolēniem ir dažādas domas gan par ģimeni, par bērnu audzināšanu, gan par vecāku nozīmīgumu, ir labi, ja ir abi vecāki ģimenē, gan par to, kas ir laime un kas ir laimīgs cilvēks. Arī par drosmes svarīgumu, par to, ka cilvēkam vienmēr jāpaliek labam, tad viņš uzvarēs ļauno.

Mani priecē skolēnu atbildes, ka tomēr centīsies biežāk ieskatīties savos darbos, vērtēt tos, vērtēt un analizēt, gan savu uzvedību, gan kā mēs izturamies viens pret otru. Arī māja skolēniem ir vērtība.

Skolēni saprot, ka nedz bagātība, nedz nabadzība dara cilvēkus laimīgus, bet gan cilvēku savstarpējās attiecības.

Skolēni aizdomājas, kādas vērtības ir viņiem pašiem.

Skolēnu atbildes liecina, ka stāsts ir piemērots darbam 5.klasē, tas piesaista skolēnu uzmanību, skolēni spēj līdzpārdzīvot stāsta galvenajam varonim Cibiņam. Sadarbība ar 5.klases skolēniem ir ļoti rosinoša un var secināt, ka tikai vidē, kur valda savstarpēja cieņa, labas attiecības, var notikt mērķtiecīgs un rezultatīvs darbs.

Šajā vecumposmā grūtības sagādā disciplīna, skolēniem zūd uzmanība, ja viņiem nav darba. Tāpēc es organizēju pēc iespējas daudzveidīgākas stundas, paredz daudzveidīgus uzdevumus, kas spēj ieinteresēt skolēnus tos pildīt. Skolēniem attīsta lasīšanas, stāstīšanas,

klausīšanās prasmes. Stundās veiksmīgi tiek praktizēta lasīšana skaļi, kas dod skolēniem iespēju trenēties lasīt labi un izteiksmīgi.

Skolēni stundās ir ļoti aktīvi, ceļ roku un atbild uz jautājumiem, iesaistās dažādās stundu aktivitātēs, mēģina izteikt savas domas.

Skolotāja mācību stundas veido tā, lai tās neaprobežojas tikai ar zināšanu iegaumēšanu, bet rosinātu attieksmi, bagātinātu jūtu un emociju pasauli. Tas rada prieku par mācībām, gandarījumu, motivē izzināt, atklāt un atrast.

Izvērtējot mācību stundas, secinu, ka mērķis ir sasniegts- skolēni ir apzinājuši, atklājuši un atraduši sev nozīmīgas vērtības Jāņa Poruka darbā „Kauja pie Knipskas”. Tas atklājas skolēnu darbos. Vēstulēs viņi joprojām domā par Cibiņu, par viņa likteni. Saprot un aizstāv mazo, zinātkāro zēnu. Viņi saprot, ka izvērtējot tā laika skolu un mūsdienu skolu, galvenais tomēr ir zināšanu ieguve.

Apkopojot un izvērtējot izmēģinājuma ieceres īstenošanu, nonācu pie secinājuma, ka organizējot mācību procesu, skolotājam labi jāpārziņa skolēnu vecumposmu raksturīgākās īpatnības, kas palīdz izveidot mācīšanai un audzināšanai nepieciešamo kontaktu ar skolēniem, atrast pareizo pieeju dažādās situācijās. Tāpat skolotājam jāzina un jārespektē arī katra skolēna individuālās īpatnības, ko nosaka iedzimtība, sociālie apstākļi, audzināšana iepriekšējā attīstības posmā, jāievēro arī laikmeta īpatnības.

Tēzes

- Literatūras mācību priekšmeta mērķis ir sekmēt skolēna emocionālo un intelektuālo attīstību, spēju uztvert literatūru kā vārda mākslu, attīstot skolēna lasīšanas intereses, tēlaino domāšanu, radošo pašizpaušmi un estētisko vērtību nostiprināšanos.

- Mācot literatūru pamatskolā, skolēni jāsagatavo dziļākai teksta analīzei. Svarīgi, lai skolēni mācītos lasīt ar izpratni, lai lasīšana un literārā darba analīze taptu par interesantu un aizraujošu nodarbi, kas raisa fantāziju, emocijas, palīdz vērtēt pasaules norises un cilvēku savstarpējās attiecības un veicina sevis izpratni.

- Literatūras stundās skolēni apgūst ar daiļliteratūru kā mākslu saistītas idejiski tikumiskās un estētiski emocionālās vērtības, padarot tās par savas personības ieguvumu. Tādējādi viņi mācās arī iepazīt un veidot paši sevi.

- Vērtības ir jēga, kas atrodas ārpus jebkuras esamības, jo paceļas tai pāri. Vērtības ir vispārnozīmīgas, mūžīgas un nemainīgas, mainās tikai mūsu attieksme pret tām.

- Izstrādājot mācību saturu, skolotājam nav jābūt vienīgi konkrēta priekšmeta pasniedzējam, bet jāpārzina plašs jautājumu loks, lai skolēniem veidotu interesantākas mācību stundas, tādējādi audzinot skolēnos interesi par klasisko literatūru.

- Pusaudžu perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertāti un sociālo attīstību, kā arī ar identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanos. Šajā periodā izveidojas

bērna personības pamatiezīmes un kvalitātes, kā arī atklājas visos iepriekšējos periodos izveidojušās ietekmes emocionālajā, kognitīvajā, sociālajā sfērā.

- Skolēnos vislielāko interesi izraisa tās mācību stundas, kurās mācību process ir mērķtiecīgi un precīzi organizēts, kur skolēnus iesaista aktīvā izziņas darbībā, kas viņiem dod panākumus, izziņas un darba prieku.

- Realizējot izvirzītos mērķus, skolēni veic pašizziņu: caur sevi mācītās saskatīt, izprast un apjaust mākslas darbos atklātās cilvēka ārējās un iekšējās pasaules likumsakarības, uztver un pieņem tās vispārcilvēciskās vērtības, kuras katrs uzskata par svarīgākām savā dzīvē.

- Organizējot mācību procesu, skolotājam labi jāpārzina skolēnu vecumposmu raksturīgākās īpatnības, kas palīdz izveidot mācīšanai un audzināšanai nepieciešamo kontaktu ar skolēniem, atrast pareizo pieeju dažādās situācijās. Tāpat skolotājam jāzina un jārespektē arī katra skolēna individuālās īpatnības, ko nosaka iedzimtība, sociālie apstākļi, audzināšana iepriekšējā attīstības posmā, jāievēro arī laikmeta īpatnības.

- Garīgo vērtību nozīmi skolēnu dzīvē ir iespējams aktualizēt, vērtīborientētā mācību procesā apgūstot J. Poruka stāstā „Kauja pie Knipskas” apliecinātās vērtības – darbs, mājas, izpalīdzība, čaklums, zinātkāre, prieks, cieņa, paklausība, laipnība, devīgums, labestība, izturība ciešanās, tīra sirdsapziņa, vecāku mīlestība, sevis pilnīgošana, sevis savaldīšana. J. Poruks stāstā „Kauja pie Knipskas” ir veidojis noteiktu vērtību sistēmu, ko var iepazīt caur Buņģa un Cibiņa attieksmi pret pasauli.

- Katra pareizi izvēlēta mācību metode dod iespēju skolēniem sadarbības procesā iegūt nepieciešamās zināšanas, prasmes, attieksmes un vērtības.

- Savstarpējas cieņas un uzticības pilnas attiecības starp skolotāju un skolēnu nodrošina veiksmīgu sadarbības procesu.

- Skolotāja var mazināt skolēnu nepatiku pret klasisko literatūru un vairot vērtību izpratni, ja literatūras mācību stundās tiek izmantotas daudzveidīgas mācību metodes un darba organizācijas formas. Skolotāja ar savas personības profesionālo pievilcību un dažādām mācību metodēm atraisa un stimulē skolēnu estētiskās vajadzības, māksliniecisko uztveri un analīzi.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagogijā. –R.: „Mācību grāmata”, 1998. -104 lpp.
2. Ausekle D. Daiļdarba interpretācija skolā. R.:Apgāds Garā pupa, 2003.-108.lpp
3. Ausekle D., Bībers G., Birzniece M., Lūse D., Rudzītis J., Zimule Ē. Literatūras mācīšanas metodika. Palīglīdzeklis skolotājiem. –R.: Zvaigzne, 1991. -280 lpp.
4. Auziņa I. Literārā teksta analīze pamatskolā Zvaigzne ABC 1993.
5. Baltušīte R. Skolotāja loma mācīšanās motivācijā RaKa 2006.
6. Balsons M. Kā izprast klases uzvedību. Lielvārde: Lielvārds, 1996.
7. Beļickis I. Izglītības humānā paradigma un Latvijas izglītības reforma. –R.:PIAC, 1995.-82 lpp.
8. Biezais H. Kultūra un subkultūra// Grāmata.- 1991.- Nr.1.- 62.-63.lpp.
9. Butevica M. Jānis Poruks Mācību līdzeklis, IZGLĪTĪBA, 1993.
10. Dobsons Dž. Gatavojoties pusaudža vecuman. – R.:Prieka Vēsts, 2005.-168. lpp.
11. Freidenfelds I., Zimule Ē. Vērtībizglītība un izglītības saturs nacionālais komponents// Domas- 1996.-3.Nr.
12. Gudjons H.. Pedagoģija pamatatziņas. R.: Zvaigzne ABC, 1998.
13. Jaunais skolotājs Rakstu krājums Pārdomas un ieteikumi mūsdienu skolotājam
14. Koemetss E., Tamma L., Elango A., Indre K. Psiholoģijas un pedagoģijas pamati .- R.: Zvaigzne, 1984.-159 lpp.
15. Kopeloviča A., Žukovs L. Didaktika. - R.:RaKa, 2000.- 344 lpp.
16. Kūle M., Kūlis R. Filozofija.- R.: Zvaigzne ABC,1998.-656 lpp.

17. Latviešu literatūras vēsture 2., 3. sējums Zvaigzne ABC 1999., 2001.
18. Lieģeniece D. Bērns pasaulē, pasaule bērņā. R. Zvaigzne ABC, 1992.
19. Liepiņa S. Skolēnu izziņas intereses un to veidošana. Rīga, 1982.
20. Literatūras mācību programma 5. – 6. klasei. – R.: RaKa 1999.
21. Literatūra 5. klasei RaKa 1998.
22. Literatūra 5. klasei Skolotāju grāmata RaKa 1998.
23. Literatūras rokasgrāmata skolēniem Zvaigzne ABC 1995
24. Literatūra. Pamatizglītības standarts 4.-9. klasei. Apstiprināts ar izglītības satura un eksaminācijas centra 2004.gada 12. janvāra rīkojumu Nr.4.
<http://isec.gov.lv/saturs/stansarti/new/stpliter.htm>
25. Milts A. Esejas par morāli.-R.: Avots, 1985.
26. Ņemenskis B. Atver logu. –R.: Zvaigzne, 1980.-165 lpp.
27. Mācīsimies sadarboties Mācību grāmata Rīga 1998.
28. Pedagogu izglītības atbalsta centrs Pieaugušo izglītības apvienība LVAVP. Palīgs pedagogam./Informatīvi metodisks materiāls/-
29. Penka I. Radoša rakstīšana kā metodisks paņēmieni// Skolotājs.- 2001.- Nr.3
30. Poruks J. Izlase R.: Zvaigzne, 1984.
31. Poruks J. Kāpēc Sinepītis nodeva savu balsi Šekspīram.- R.:Liesma, 1985.
32. Poruks J. Kauja pie Knipskas Cēsis 2003 I/U apgāds Sarma.
33. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija.- R.:RaKa, 2001.-88 lpp.
34. Reņģe V. Psiholoģija. Personības psiholoģija.- R.: Zvaigzne ABC, 2000.-129 lpp.
35. Rimma S. Sekmīgās mācīšanās noslēpumi (no angļu val.). R.:Jumava, 200.
36. Rēpers V., Smite L. Ievads ideju vēsturē.- R.: Zvaigzne ABC, 1997.- 207 lpp.
37. Rudzītis J. Literatūras mācības skolā. RaKa, 2000.-333 lpp.
38. Rudzītis J. Metodiski materiāli latviešu literatūras skolotājam. 1.daļa. –R.: Apgāds Izglītība, 1994.
39. Rudzītis J. Metodiski materiāli latviešu literatūras skolotājam. 2.daļa. –R.: Apgāds Izglītība, 1995.
40. Rudzītis J. Problēmsituācijas literatūras stundā R.: Zvaigzne, 1993.
41. Rudzītis J. Skolēnu radošās darbības literatūras stundās.-R.: Zvaigzne, 1987.-104 lpp.
42. Rudzītis J. Vērtīborientējoši uzdevumi literatūras apguvei 5. -12. klasei. –R.:1997.
43. Rune M. Stratēģijas literatūras apgūvē pamatskolā -RaKa, 2003.
44. Stikāne I. Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā.- RaKa, 2005.-191 lpp.
45. Šteinberga A., Tunne I. Jauniešu pašizjūta un vērtības.- RaKa, 1999.-132. lpp.
46. Talce B. Tēlainā izpratne literatūrā- RaKa, 1999.

47. Valeinis V. Daiļdarba analīze. Metodisks līdzeklis. –R.: Zvaigzne ABC, 1999. -88 lpp.
48. Valeinis V. Literatūras teorija. –R.: Zvaigzne, 1982.-270 lpp.
49. Vidnere M. Vērtību veidošanās process. Skolotājs, 1997, Nr.5. Zeile, P.Vērtību pasaulē. R.:1983.
50. Zālīte M. Kas ticībā sēts.-R.: Karogs, 1997.- 367 lpp.
51. Zeile P. Vērtību pasaulē. –R.: Zinātne, 1983.-131 lpp.
52. Zelmenis V. Pedagoģijas pamati. RaKa, 2000.
53. Zimule Ē. Literatūras stunda: Literatūras mačīšanas metodika.- R.:Zvaigzne. 1991.
54. www.literati.lv

1. pielikums

Mācību stundās iespējami arī dažādi problēmuzdevumi.

Problēmuzdevumu sērija literatūrā, strādājot 5. klasē ar J. Poruka darbu „Kauja pie Knipskas”.

Tēma	Uzdevums	Uzdevuma izmantošanas nolūks	Uzdevuma izmantošanas iespējas	Paredzamais rezultāts
Senvārdi, iepazīšanās ar tiem, skaidrojumi	Sameklē vārdu skaidrojumus! Zīdenis Piskars Jumiķis Pieguļa Meldiņš Bimzole Jērene Piduks Aizvāzt Sagša Kambaris	✧ Iepazīties un izprast senvārdus. ✧ Mācīties saprast vārdu nozīmi no konteksta. ✧ Mācīties strādāt ar vārdnīcām.	✧ Mācot darbu „Kauja pie Knipskas” ✧ Latv.val. stundās runājot par senvārdiem.	Skolēni iepazīsies ar senvārdiem, sapratīs to nozīmi, būs vieglāk lasīt un izprast latviešu klasiķu darbus.
Intervija.	Izdomā intervijai 5 jautājumus, ko Tu pavaicātu skolotājam, kurš mācīja Cibiņu un skolotājam, kurš šobrīd māca	✧ Mācīt jautājumus, kā tos pareizi veidot, lai izmantotu intervijā. ✧ Izprast, kas ir intervija, kāda ir tās nozīme.	✧ Dažādās situācijās, kur nepieciešama intervija (veidojot skolas avīzi, projektus utt.)	Skolēni pratīs veidot intervijas, veidot jautājumus, apkopot iegūto materiālu,

	Tevi!	✧ Mācīties intervēt. ✧ Mācīt secināt, salīdzināt pēc iegūtā rezultāta.	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”	izmantojot to mācību procesā. Skolēni uzzinās, kāda atšķirība ir agrākajās skolās ar mūsdienu skolām. Būs radies skolēniem priekšstats par agrāko skolu un skolu mūsdienās atšķirību.
Radošais darbs ar krāsām un vārdu.	Uzzīmē to dabas stūrīti, kur Tu jūties vislabāk! Kādas krāsas ir būtiskas, kāpēc? Kādas skaņas tur var saklausīt? Kādas izjūtas Tevī raisās?	✧ Mācīt izteikt savas izjūtas gan vārdos, gan ar krāsām. ✧ Mācīt saskatīt skaisto sev apkārt. Izprast dabas skaistumu. ✧ Prast pamatot, kāpēc tieši tādas krāsas esmu izvēlējies, ko tās simbolizē. ✧ Attīstīt bērna iztēli.	✧ Mēģināt uzgleznot Knipskas pļaviņu (strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”) ✧ Veidojot vizuālus darbus.	Izpratīs krāsu gammu, novērtēs skaisto sev apkārt, pratīs to ieraudzīt. Attīstīs iztēli. Saprātīs, ka savas izjūtas var izteikt ne tikai ar vārdiem, bet arī ar krāsām.
Domā, dari, analizē.	Uzraksti: 1) nosodījuma vārdus..., 2) labināmos vārdus..., 3) draudzību apliecinošus vārdus..., 4) pateicības vārdus..., 5) skarbus un asus vārdus....	✧ Radināt skolēnus pie jaukā, patīkamā. ✧ Mācīt teikt labus vārdus gan citiem, gan sev. ✧ Izprast vārdu nozīmi, censties nelietot vārdus, kuri nav ētiski pieņemami.	✧ Analizēt, kādus vārdus vairāk lietoja stāsta „Kauja pie Knipskas” varoņi? ✧ Kādus vārdus lieto Tu? Kāpēc? ✧ Analizēt savu un klasesbiedru valodu.	Saprātīs, kuri vārdi nav pieņemami lietošanai, kurus vārdus vairāk vajadzētu censties ikdienā lietot. Domās vairāk par savu vārdu krājumu, par to papildināšanu ar pozitīviem vārdiem. Analizēs savu un citu cilvēku runu.
Manas īpašības un atziņas.	Izveidot īpašību un atziņu puķi.	✧ Prast „izlobīt” no teksta atziņas. ✧ Saskatīt un atrast tekstā galveno varoņu īpašības. ✧ Prast atšķirt labo no sliktā.	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”, atrast labos vārdus, atziņas, kuras var noderēt dzīvē. ✧ Kl. audz.	Cels savu pašcieņu. Mācēs izprast tekstu, saskatīt, ko labu katrs teksts māca. Analizēs atziņas, atradīs

		✧ Prast pamatot savu izvēli. ✧ Atrast sevī labās īpašības. Pamatot, kāpēc tieši tās ir labās, kas par to liecina, ka tādas piemīt.	stundās, vērtējot sevi, savus klases biedrus. ✧ Veidojot savu pašvērtējumu.	to „kodolu”. Apzināsies, cik bagāta mūsu valoda, ko tā māca. Mācēs novērtēt sevi, savus līdzcilvēkus.
Es uzzināju....	Uzraksti un rakstīto papildini ar attiecīgu zīmējumu, ko Tu uzzināji par J. Poruku, par viņa dzimto novadu, par laiku, kurā aizritēja viņa bērnība.	✧ Prast iztēloties pēc lasītā, dzirdētā, savu domu papildinot ar zīmējumu. ✧ Iepazīt tuvāk savu dzimto zemi, ievērojamus cilvēkus, kas tajā dzīvojuši. ✧ Veicināt māksliniecisko spēju attīstību.	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”, iepazīstoties ar autora dzīvi un daiļradi. Salīdzināt savu darbu ar realitāti.	Uzzinās vairāk par sava novada un cilvēkiem, kas tajā dzīvojuši, dabu, vēsturi.
Es vērtēju...	Uzraksti, kā Tu vērtē Buņģa un Cibiņa rīcību? Padomā un uzraksti, kas dzīvē nozīmīgs Buņģim, Cibiņam, Tev? Uzraksti, ko Tu ieteiktu mainīt savā raksturā Buņģim, Cibiņam, sev?	✧ Mācēt vērtēt sevi un citus. ✧ Analizēt savu un citu rīcību. ✧ Saprast, kas ir labi un kas ir slikti. Kāpēc?	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”, analizējot darba varoņus, viņu uzvedību, analizējot arī sevi un savu uzvedību.	Mācēs novērtēt sevi, savus līdzcilvēkus. Centīsies nedarīt ļaunu citiem. Centīsies veidoties par godīgiem saprotošiem jauniešiem. Saprātīs, kas ir labi un kas ir slikti.
Domā, analizē, izsaki viedokli.	Kad skolotājs Cibiņu nosauc par palaidni, „sirds viņam sājēja”. Padomā, kam būtu jānotiek klasē, lai par Tevi tā teiktu.	✧ Analizēt sevi un savu rīcību. ✧ Novērtēt, vai tas, ko es daru ir labi vai slikti.	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”, analizējot darba varoņus, viņu uzvedību, analizējot arī sevi un savu uzvedību. ✧ Veidojot savu pašvērtējumu. ✧ Mācēt pamatot savu teikto.	Padomās par savu uzvedību, analizēs, vai tas ir labi, ko daru. Domās, ko citi par to teiks, kā citi mani vērtēs.

Turpini, pareģo...	Cibiņa traģiskā bojāeja. Kas to, Tavuprāt, ietekmē? Cibiņa trauslums, netaisnība..... Kāds būtu Cibiņa liktenis, ja Tu būtu stāsta autors?	✧ Meklēt cēloņus. Prast tos saskatīt, analizēt. ✧ Radoši domāt, izteikt savas domas. Pamatot, kāpēc tā domāju.	✧ Strādājot ar darbu „Kauja pie Knipskas”, domāt, pamatot savu domu izvēli. ✧ Radoši, loģiski spriest, pasapņot, kas varētu notikt tālāk. Kāpēc es izvēlētos tādu nobeigumu? Kas man liek tā darīt, domāt?	Radošo darba spēju attīstība. Tekstizveide, mācēs veidot loģiskus teikumus, paplašināt tekstu.
Mācies spriest, analizēt...	Kuri stāsta varoņi, Tavuprāt, ir pelnījuši nosodījumu? Kādu? Pamato, kāpēc?	✧ Mācīties spriest, analizēt, saskatīt slikto. Prast sodīt, neaizskarot cilvēku. ✧ Literārā tiesa „Es nosodu...”	✧ Analizēt, spriest, pamatot, kāpēc. ✧ Atšķirt labo no ļaunā. ✧ Izprasts tiesības un pienākumus, ko un kā drīkstam sodīt. ✧ Izmantot iegūtās prasmes un iemaņas kl. audz. stundās.	Loģiski spriest, pamatot savu domu. Analizēt situācijas, izvērtējot labo, ļauno, neaizskarot cilvēka pašcieņu.

2.pielikums

Bakalaura darbs „Jāņa Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” vērtīborientējoša apguve 5. klasē”
izstrādāts LU Skolotāju izglītības nodaļā Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai

Autors: Maija Krevica----- 21.05.2008.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Ilze Stikāne

Recenzents:-----

Darbs iesniegts Skolotāju izglītības nodaļā: 21.05.2008.

Metodiķe:-----

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē

-----; prot. Nr.-----, vērtējums----- ( )

Komisijas sekretāre: -----

